

Virgínia Cepero
Higini Herrero
Enric Planas

QUADERNS DE VILAMAJOR

El turó de Sant Elies

11

Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor

QUADERNS DE VILAMAJOR

11

El turó de Sant Elies

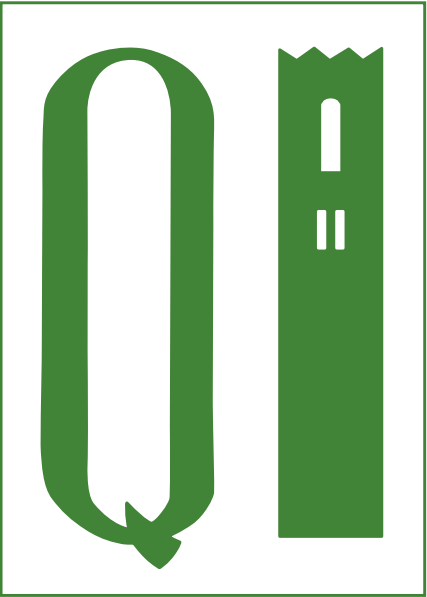
Virgínia Cepero

Higini Herrero

Enric Planas

Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor
desembre 2024

Edició:
Desembre 2024
Centre d’Estudis de Sant Pere de Vilamajor
info@centrestudisvilamajor.cat
www.centrestudisvilamajor.cat

Coordinació:
Hígini Herrero Baró

Autors textos:
Virginia Cepero González
Hígini Herrero Baró

Fotografies:
Enric Planas
Arxiu CESPV (antigues)

Il·lustracions:
Hígini Herrero Baró (il·lustracions introducció i mapes)
Let it press (il·lustracions títols)

Disseny i maquetació:
Let it press

Correcció lingüística:
Neus Puig Casademunt

Dipòsit legal:
B-23352-2024

Drets reservats:
Es permesa la còpia parcial i la comunicació pública que no suposi fer un ús lucratiu o comercial, sempre i quan se citi l'autoria i l'edició de l'obra.

SUMARI

Nota del coordinador 7
Pòrtic 9
Presentació 12

PRIMERA PART:
El turó de Sant Elies 23
Terra Blanca 33
Roca Serpera 34

SEGONA PART:
Font Trobada d’en Monner 52 Sant Joan de Cavallar 103
Pedrera de la Ninyetera 55 El Sorell 106
Barraca de la castanyera de la Nou 58 Alzines de can Sorell 115
El Planell 63 Font Ferrussa 118
Roures, alzines i lledoners de can Planell 67 Pi de can Ferrussa 121
Pantà i piscina dels Refugis del Montseny 71 Cova d’en Sorell 122
Mas forts 77 Font del Sofre 125
Forn de Mas Forts 78 Font de la Tosca 129
Font de Mas Forts 81 Font del Ferro 132
Jacinent de la font de la Teula 82 Font de Borrell 135
Font de la Teula 84 La Fajolera 139
Font de Núria 85 Font Roja 143
Barraca de la Vinya 87 Pou de la Font Roja 144
Arboç Gros I i II 89 Castanyera del Terrer 149
La Rajoleria 90 Alzina Rodona de Sant Elies 152
Mina de can Nadal 93 L’ermita de Sant Elies 155
Can Nadal o mas Cavallar 99

Agraïments 175
Col·lecció quaderns de Vilamajor 176
Bibliografia 180

NOTA DEL COORDINADOR

Des de ben petit, he sentit un vincle profund amb el turó de Sant Elies, especialment amb la seva ermita, un temple que és molt més que una construcció: és un símbol per a la meva família i per a mi. La meva mare, des que vaig néixer, va voler que formés part d'aquesta tradició, i amb només mig any de vida, ja em va portar al primer aplec de Sant Elies. Des de llavors, no va voler que faltéssim mai a aquesta cita anual, i així va començar el meu lligam amb aquest espai tan especial, un lloc que ha anat forjant la nostra història familiar.

Permeteu-me que us expliqui una història personal que resumeix perfectament aquest vincle. Quan la meva mare, la Carmen Baró, era jove, va demanar al meu pare que volia casar-se a dalt del turó, a l'ermita de Sant Elies. Una petició que, a primer cop d'ull, semblava una bogeria. En aquells temps, l'accés a l'ermita era molt diferent al d'avui dia; només s'hi podia arribar per corriols estrets i camins d'abast. Les reticències no van trigar a sorgir: com hi arribarien els convidats al casament? Però el meu pare, l'Higini Herrero, li va dir una cosa ben clara: "Si és allà on et vols casar, allà ens casarem, i qui no vulgui venir, que no ho faci".

Aquesta determinació va mobilitzar la família. El meu avi, en Joan Baró, el seu germà, en Josep Baró de Can Pujades, i en Pitu de Can Llinars, es van posar a treballar de valent, estassant i ampliant el camí perquè s'hi pogués arribar amb cotxe. I així fou com, el dia del casament, amb uns quants 4x4 llogats que feien de taxi per pujar els convidats, la meva mare i el meu pare es van convertir en els primers a casar-se en aquesta ermita centenària.

Aquesta història és només un exemple del vincle que sempre hem tingut amb el turó de Sant Elies, un lloc que per a nosaltres és molt més que paisatge o patrimoni, és memòria, tradició i lligam familiar. Aquest llibre és el reflex d'aquell amor, una manera de preservar i compartir la importància d'aquest indret amb tots vosaltres.

Dedico aquest llibre als meus pares, la Carmen i l'Higini, per ensenyar-me a estimar i valorar aquest patrimoni que forma part de la nostra història.

Higini Herrero Baró

PÒRTIC

És un plaer molt gran, com a alcaldessa i presidenta del Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor, presentar-vos aquesta nova publicació: El turó de Sant Elies. Aquest llibre és un pas important per preservar i donar a conèixer tot allò que ens fa únics, tant pel que fa a la nostra cultura com a la natura que ens envolta, lligada de manera profunda a la història i identitat del nostre poble.

Vull donar les gràcies de tot cor als autors per la seva dedicació i entrega. L'arqueòloga Virginia Cepero, amb la seva visió històrica, i l'arquitecte Higiní Herrero, amb el seu coneixement tècnic, ens ofereixen una obra que ens ajuda a entendre i valorar el nostre patrimoni. També voldria destacar les espectaculars fotografies d'Enric Planas, que ens mostren la bellesa i la fragilitat del turó de Sant Elies, recordant-nos la importància de preservar aquest tresor per als que vindran.

Espero que tots els que llegiu aquest llibre en gaudiu tant com nosaltres hem gaudit fent-lo possible. Conèixer i estimar el nostre patrimoni és la millor manera d'assegurar que perduri, i aquesta obra és un gran pas per protegir allò que ens fa especials.

Gaudiu de la lectura i, sobretot, del nostre patrimoni.

Susanna Martori Rodellas
Sant Pere de Vilamajor, desembre 2024

PRESENTACIÓ

Posem la primera pedra d'un treball molt ambiciós

Tot gran projecte, per molt ambiciós que sigui, comença amb un primer pas. Pot ser una idea, un esbós o la col·locació d'una primera pedra. Quan afrontes una empresa monumental, és essencial dividir-la en parts manejables perquè l'envergadura del repte no impedeixi avançar.

Quina és aquesta empresa tan ambiciosa? Us presentem el patrimoni cultural de Sant Pere de Vilamajor, amb dos objectius principals: d'una banda, oferir-vos una visió rigorosa i exhaustiva; de l'altra, presentar-ho de manera atractiva, divulgativa i amena. Així, pretenem crear una obra de consulta i, al mateix temps, un bon entreteniment visual.

El vast patrimoni cultural del municipi fa impossible recollir-lo tot en una sola publicació. Per això, aquest volum que teniu a les mans és només el primer de molts que vindran. Hem dividit el terme municipal en dues àrees molt diferenciades: la plana i la muntanya.

Els gegants a l'aplec de Sant Elies

A la muntanya trobem els veïnats de la Muntanya de Vilamajor i de Santa Susanna. A la plana, els veïnats del Pla, de Canyes, de Les Brugueres, del Bruguer, del Sot de l'Om, dels Boscassos i Vallserena. La densitat patrimonial d'alguns indrets ens ha portat a tractar-los amb una atenció especial. Així, la plana de Vilamajor el partim en dos volums: un dedicat a la plana en general i un altre al centre històric de La Força de Vilamajor. A la muntanya, seguim un esquema semblant: un volum per al patrimoni general i un altre específic per al turó de Sant Elies, un espai especialment ric en elements patrimonials.

Aquest volum que ara presentem és, doncs, la primera pedra d'aquest ambiciós projecte: el patrimoni cultural del turó de Sant Elies.

Aquest treball interdisciplinari ha estat possible gràcies a la col·laboració d'una arqueòloga, un arquitecte i un fotògraf, que han unit els seus esforços per combinar la recerca històrica, l'estudi patrimonial i la divulgació en una obra rigorosa i accessible per a tothom.

Virgínia Cepero, llicenciada en història i arqueòloga, ha participat i dirigit nombroses excavacions arreu de Catalunya. Ha col·laborat amb la Diputació de Barcelona en l'elaboració de diversos mapes del patrimoni cultural, incloent el de Sant Pere de Vilamajor.

Higini Herrero, arquitecte i divulgador del patrimoni cultural, coordina publicacions i estudis sobre la preservació del patrimoni des del Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor. També coordina el Centre d'Interpretació La Mongia de Vilamajor i és membre del Consell de Redacció de les *Monografies del Montseny*.

Enric Planas, fotògraf artesà amb formació a l'Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya, ha treballat per institucions com el Museu d'Història de Catalunya i la Generalitat. Ha compaginat la seva activitat com a fotògraf creatiu amb la docència i, actualment, es centra en la divulgació amb nombroses exposicions i xerrades.

Can Nadal i refugis

Can Nadal, anys 70

Can Sorell

Font de Borell, 1969

Cort de bestiar de can Nadal

Aquest llibre es basa en el treball de camp i anàlisi exhaustiu realitzat durant l'elaboració del Mapa del Patrimoni Cultural de Sant Pere de Vilamajor. L'Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor va signar l'any 2015 un conveni amb l'Oficina de Patrimoni Cultural (OPC) de la Diputació de Barcelona per a dur a terme la realització del seu Mapa de Patrimoni Cultural Local, abans anomenats Inventaris del Patrimoni Cultural. L'objectiu d'aquests inventaris és la recopilació exhaustiva de tots els elements susceptibles d'ésser reconeguts com a rellevants o singulars d'un municipi pels seus valors històrics, artístics, simbòlics o identitaris, seguint els criteris establerts per la citada Oficina.

La redacció del projecte va ser executada per Virgínia Cepero, sota la supervisió tècnica de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, a través del seus serveis tècnics. En l'elaboració del treball va rebre la col·laboració, entre d'altres, del coordinador del Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor, Higini Herrero.

De cada bé cultural es va redactar una fitxa amb totes les dades que s'havien pogut recopilar fins al moment. Els elements van ser agrupats per ens patrimonials i, dins dels mateixos, ordenats en grups tipològics, en base a un treball previ de documentació bibliogràfica, d'arxius o d'informació oral, un treball exhaustiu sobre el terreny i un posterior treball de gabinet.

Es va intentar establir uns criteris de selecció, prioritzant els elements rellevants pel seu valor material, col·lectiu o natural, que són testimoni de l'ocupació humana d'un territori, i que permeten tant obtenir un panorama complet de l'assentament rural, com de la realitat patrimonial del poble. Tanmateix, es va evitar valorar els elements només per la seva antiguitat, i es van tenir en compte altres aspectes més específics i individuals.

Cal considerar el Mapa de Patrimoni Local com una **eina dinàmica i activa**, un element viu on s'hi poden afegir nous béns perquè es consideri oportú o apareguin elements desconeguts en el moment de la realització del treball, o se'n poden haver de treure per motius diversos, com la seva desaparició o els canvis de criteris. S'ha d'entendre com una font d'informació bàsica que permet la recollida sistemàtica d'aquells elements que s'han

Can Planell

preservat del passat o s'han incorporat recentment, i que han esdevingut un referent per ajudar a definir el tarannà i el territori d'una comunitat. Així, no tan sols es recullen aquells béns patrimonials immobles (edificis, conjunts arquitectònics, elements arquitectònics o jaciments arqueològics) o mobles (elements urbans, objectes, col·leccions) o del patrimoni documental (fons d'imatges, fons documentals i fons bibliogràfics) o del natural (zones d'interès natural i espècimens botànics singulars), sinó que també s'han inclòs tots aquells elements del patrimoni immaterial (manifestacions festives, tècniques artesanals, tradició oral i música i dansa), més subjectes a les variacions culturals.

Es tracta d'un **instrument de coneixement de la globalitat del patrimoni local** que ha de permetre tant la realització de tasques d'investigació i protecció (històrica, etnològica, natural...) com l'establiment de mesures per a la seva protecció i conservació i ha de facilitar el seu accés públic; així com la planificació de la seva rendibilització social; l'elaboració de programes de difusió (rutes didàctiques i/o turístiques, publicacions, jornades de debat, conferències,...); la presa de decisions en el planejament urbanístic, la planificació de la senyalització, etc.

Sant Joan de Cavallar

Pujant per Roca Serpera

Sant Joan de Cavallar, anys 70

Sant Joan de Cavallar, XIX

Sant Joan de Cavallar, anys 70

Can Nadal

Pujant amb tractor a Sant Elies

Sardanes a l'aplec de Sant Elies

Aplec de Sant Elies, 1965

Pujant a Sant Elies

Aplec de Sant Elies, 1965

Aplec de Sant Elies, 1965

Aplec de Sant Elies, 1965

Laura de Castellet i Higini Herrero parlant de la Vella

En base a aquest treball existent, el Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor realitza una investigació en profunditat per tal de poder presentar-vos quatre *Quaderns de Vilamajor* centrats en el Mapa de patrimoni, dedicant, aquest primer que teniu a les mans, al **turó de Sant Elies**.

D'aquesta manera, per tal de posar en valor els elements patrimonials seleccionats i poder tenir-ne un testimoni del seu estat actual, l'Enric Planas els ha fotografiat, en el decurs de totes les estacions de l'any i en diferents hores del dia, per poder-vos-els mostrar de la forma més atractiva possible.

Tanmateix, som conscients que encara poden quedar elements per descobrir i que la recerca és un procés obert. Així doncs, si coneixeu algun element patrimonial no inclòs, us convidem a posar-vos en contacte amb nosaltres perquè no quedi en l'oblit.

Per concloure, volem transmetre que l'objectiu d'aquest treball és mostrar el nostre ric patrimoni per tal de posar-lo en valor com a una part fonamental de la nostra identitat local i impulsí a protegir-lo i preservar-lo per a les generacions futures.

Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor,
octubre de 2024

EL TURÓ DE SANT ELIES

Situat entre les vegueries de Barcelona i Girona, el massís del Montseny és el més elevat de la serralada prelitoral catalana i ha estat declarat per la UNESCO com a Reserva de la Biosfera. El massís s'estructura com si es tractés d'un conjunt de cims més o menys alineats que forma una ferradura, deixant al centre la vall del riu Tordera.

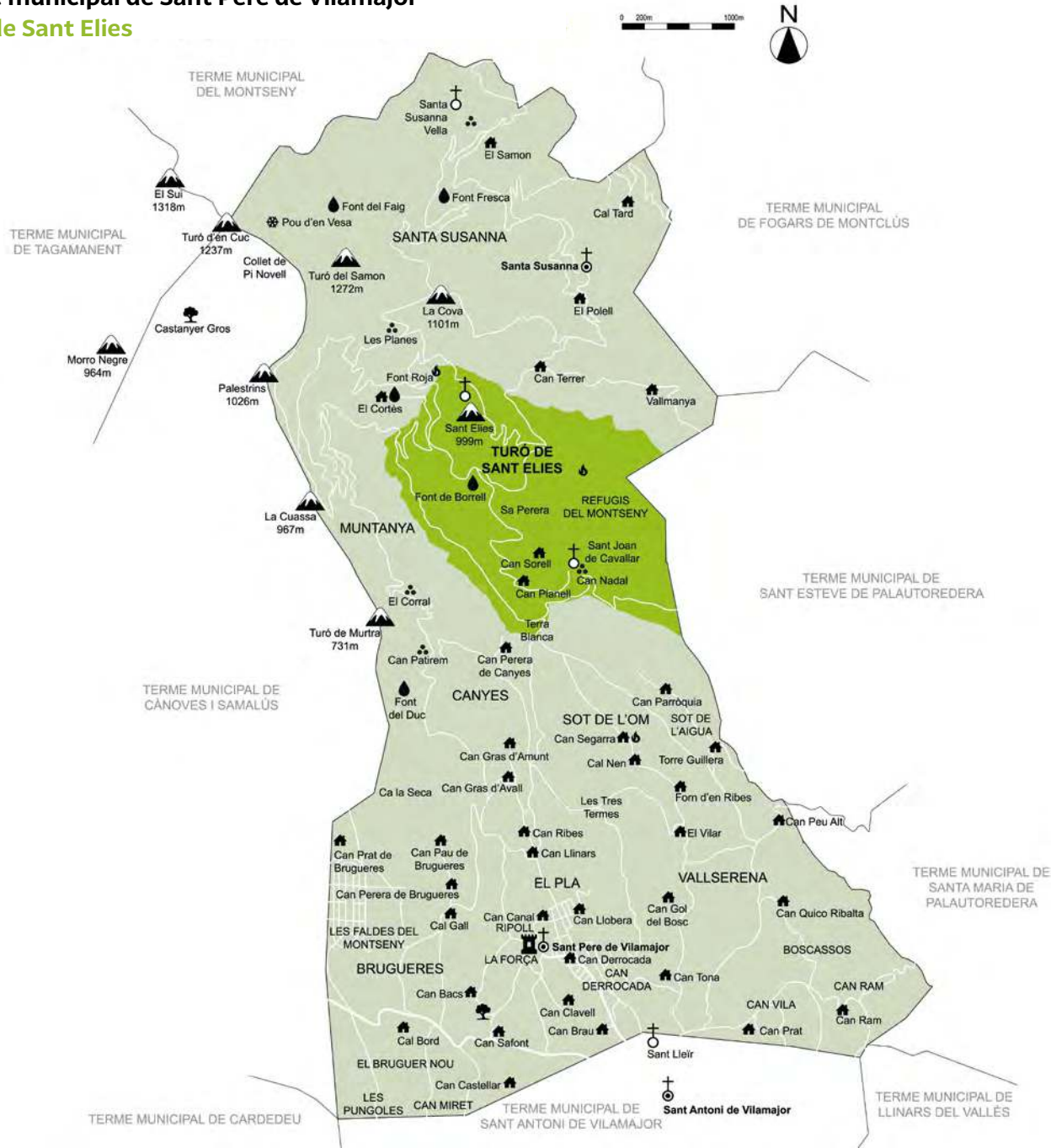
Per una banda s'alça el turó de Morou (1312 m) i la vall de Santa Fe. Una llarga carena, formada pels turons de Montllobar (1466 m), el turó Gros (1646 m), el turó de l'Home (1706 m), les Agudes (1703 m), el turó de Sant Marçal (1528 m), el turó de Sesportadores (1603 m), el Matagalls (1697 m), el Collformic i després l'imponent Pla de la Calma amb els turons del Puig Drau (1344 m), el Sui (1319 m) i, ja dins del terme de Sant Pere de Vilamajor, els darrers contraforts de la Calma amb els turons del Samon (1272 m), la Cova (1101 m) i, finalment, el turó de Sant Elies (999 m). I és en aquest darrer turó de Sant Pere

de Vilamajor que ens volem centrar en aquest treball, posant el focus en el patrimoni natural i cultural que s'ha anat atresorant al llarg de segles d'ocupació humana.

Sant Pere de Vilamajor té una gran extensió de territori, ocupa 3.474 hectàrees. El turó de Sant Elies es troba a la part nord-centre d'aquest gran terme municipal, en la part més boscosa i amb orografies més pronunciades, fent de frontera amb la seva carena entre els veïnats de Muntanya al sud-oest i el veïnat de Santa Susanna al nord-est.

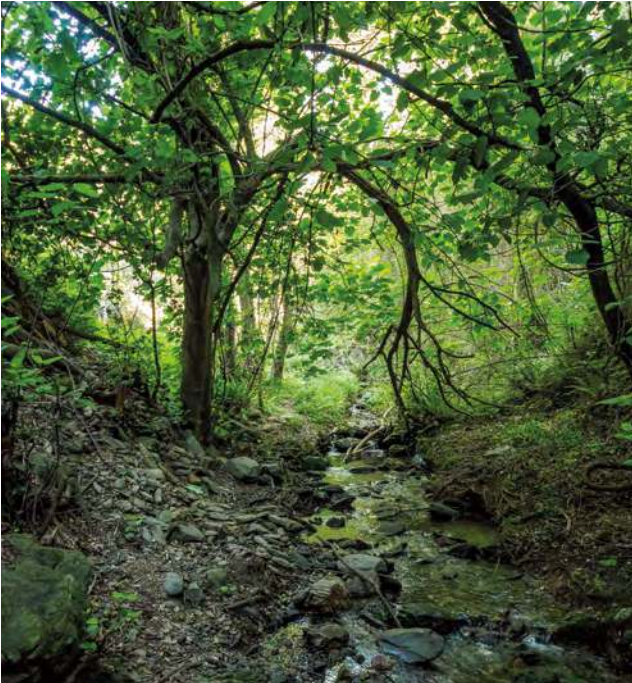

Terme municipal de Sant Pere de Vilamajor
Turó de Sant Elies

Els límits del turó de Sant Elies són, al nord, el coll de de Sant Elies, que el separa del turó de la Cova, i la riera de Vallmanya que baixa fins a sortir del terme municipal de Sant Pere de Vilamajor per entrar al de Sant Esteve de Palautordera. El límit de llevant és la delimitació de termes entre Sant Pere i Sant Esteve; el de ponent el resseguim, des del coll de Sant Elies, baixant avall pel sot del torrent de la font Roja fins a la riera de Vilamajor. I seguim riera avall fins arribar al corriol que uneix can Perera de Canyes amb Terra Blanca, que és el límit sud del turó. La frontera sud són Els Refugis del Montseny, dins del veïnat de Muntanya, que fan de frontera sud amb el veïnat del Sot de l'Om.

Secció del turó de Sant Elies

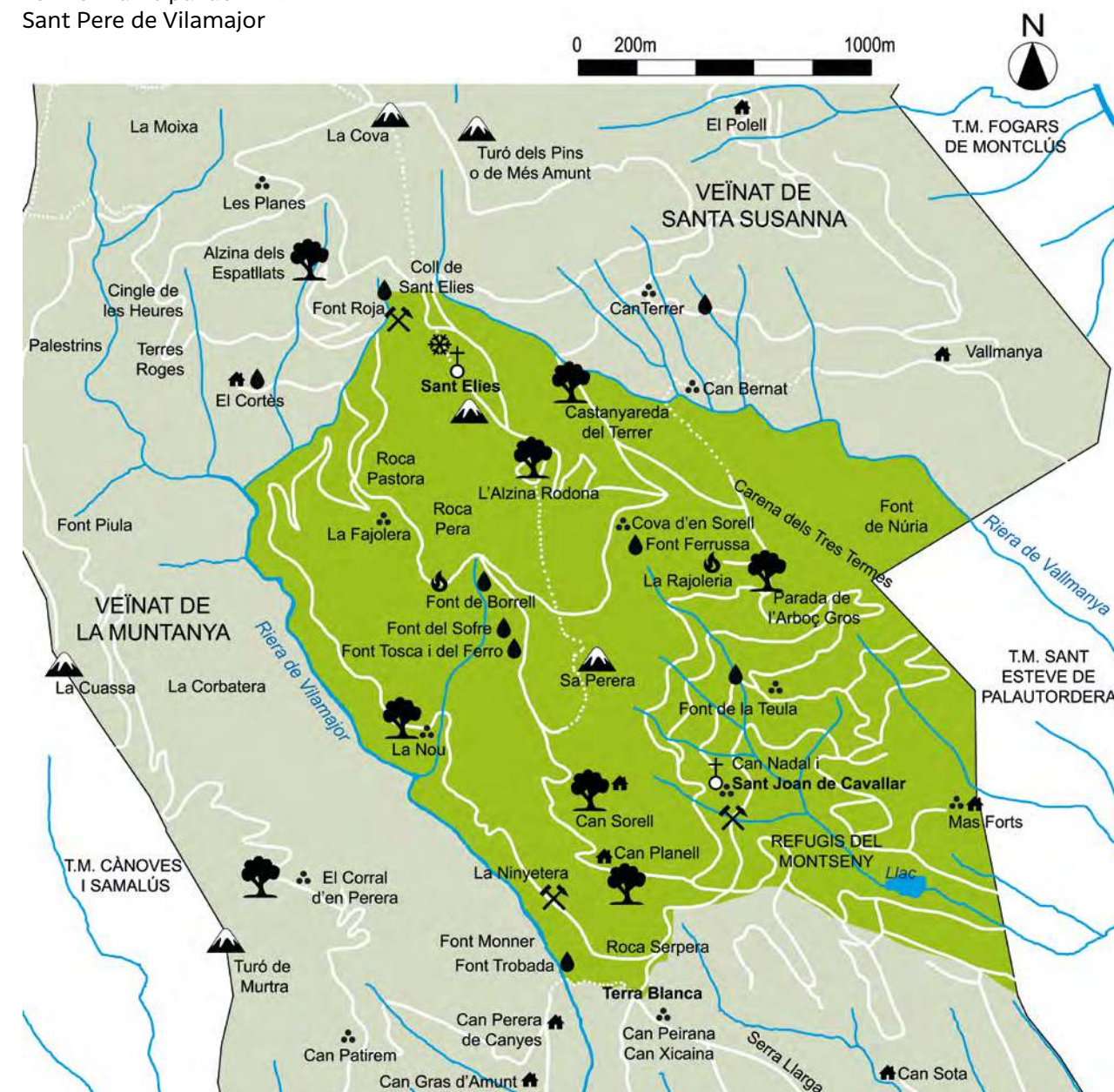
El turó de Sant Elies està format principalment de pissarres argiloses amb intercalacions calcàries i, a la part superior de la carena entre el cim i el Pla Perera, pissarres amb fil·lites. Aquesta pissarra ha estat emprada tradicionalment per a construcció dels murs; un dels darrers punts d'extracció fou a la pedrera de **la Ninyetera** (pàg. 55).

Pel que fa a la pedra calcària, s'aprofitava per obtenir calç, especialment per fer-ne morter i emblanquinar les façanes de les masies. Un bon exemple és el **forn de mas Forts** (pàg. 78). Antigament, per a la construcció era necessari coure prop de l'obra el material ceràmic, com maons o teules, i encara queden les restes d'un mur de la **rajoleria d'en Borrell** o, en millor estat, **la Rajoleria** (pàg. 90), prop de la **font Ferrussa**.

Turó de Sant Elies

Terme municipal de
Sant Pere de Vilamajor

Terme municipal de Sant Pere de Vilamajor

- Mapa: Higini Herrero
Font: CATÀLEG I BASE CARTOGRÀFICA DE LES ÀREES D'INTERÈS GEOLÒGIC DEL
PARC NATURAL I RESERVA DE LA BIOSFERA DEL MONTSENY MEMÒRIA TÈCNICA,
Marta Puiguriguer, Desembre de 2018.

L'activitat minera a la muntanya no només es va centrar en la pedra, sinó també amb alguns intents de cerca de carbó, ferro o coure, com a les **mines de can Nadal** (pàg. 93) o la **cata de mina de la font Roja** (pàg. 144), totes però abandonades per la seva baixa rendibilitat.

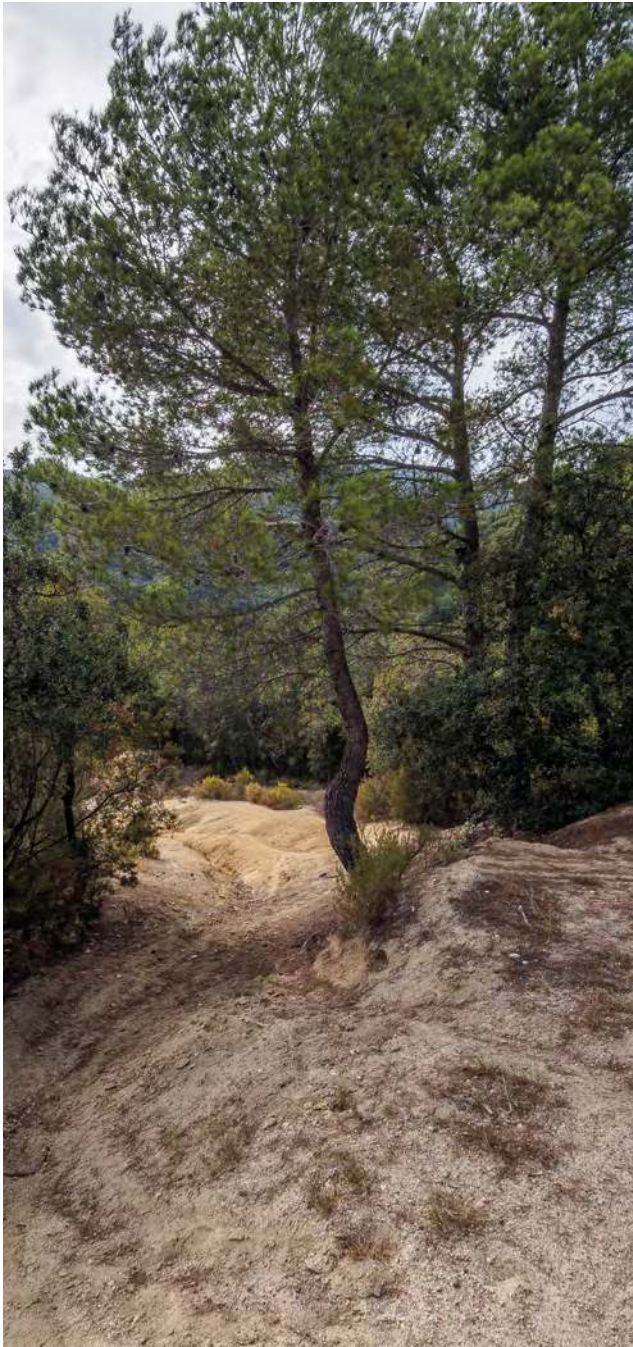
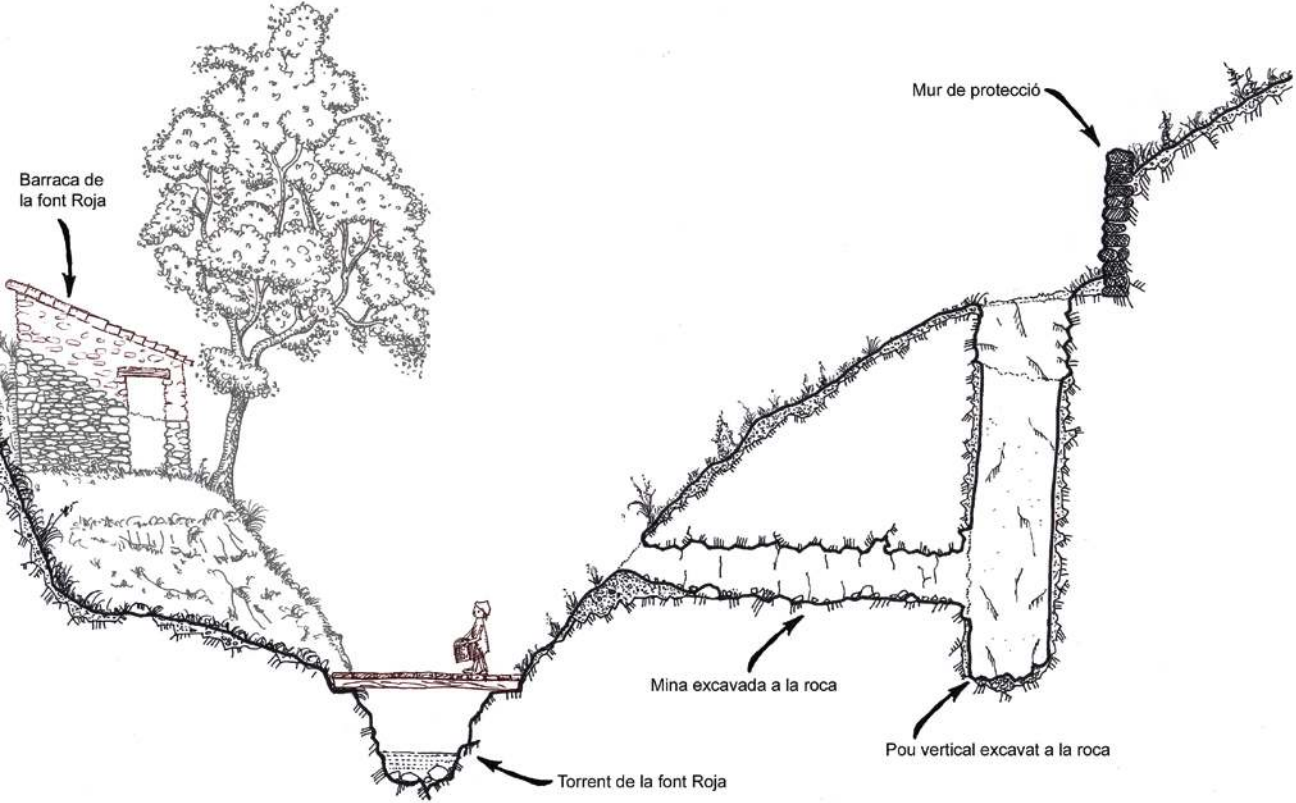
El terreny pissarrós tendeix a laminar-se, deixant pas a petits aquífers que creen fonts de cabal escàs o mitjà, alimentats per la bona pluviometria del turó, entre 600 i 700 litres anuals per metre quadrat. L'aigua dissol els minerals per on passa i la forta presència de ferro al subsol ha fet aflorar fonts ferruginoses com la **font Roja** (pàg. 143), la **font Ferrussa** (pàg. 118), la **font del Sofre** (pàg. 125), la **font Tosca** (pàg. 129) o la **font del Ferro** (pàg. 132). L'estructura geològica del turó ha donat també

moltes altres surgències d'aigua com la **font de Borrell** (pàg. 135), la **font de mas Forts** (pàg. 81), la **font de Núria** (pàg. 85), la **font Trobada d'en Monner** (pàg. 52) o la **font de la Teula** (pàg. 84). A la part més baixa del turó, el sòl de la muntanya canvia amb una llesca estreta de material granític en forma de sauló blanquinós, que ha donat llocs emblemàtics com Terra Blanca o Roca Serpera.

Terra Blanca és un indret simbòlic, cruïlla i punt de trobada i d'inici a moltes anades cap a dalt del turó. Aquí es troben el camí de Sant Pere (can Vidal), amb el camí de la Serra Llarga, el camí de Sant Elies (can Nadal) i el corriol cap a la riera (can Perera de Canyes).

El color blanquinós del sauló del terra, diferent a tots els sòls de la contrada, l'ha convertit en un lloc singular.

Esquema del pou de cata de la font Roja

Terra blanca

Corriol de Terra Blanca

Els vilamajorencs saben si una persona és del “país” o “forana” per com anomena a aquest indret. Els locals n’hi diuen “Terra Blanca”, mentre que la gent de fora n’hi diu “Terres Blanques”. Antigament s’havia utilitzar el poder abrasiu del seu sauló per a netejar eines i utensilis de cuina, com cassoles i olles.

Una mica més amunt, hi ha també uns revolts pronunciats del camí que va cap als Refugis i cap al Cortès. Aquestes revolts s’anomenen “**Roca Serpera**” tot i que, ara, la gran roca que li donà el nom ja no hi és. Abans d’arreglar el camí, en el revolt més sortint, amb grans vistes a la Serra Llarga, al Sot de l’Om i a Els Refugis hi havia una gran roca granítica. Prop de la roca hi devia haver algun niu de serps verdes, conegudes com a colobres bastards (*malpolon monpessulanus*), una de les serps més grans dels Països Catalans, ja que els exemplars adults poden sobrepassar els dos metres de llargada. Aquesta espècie es coneix com a “serp verda” perquè té un dors d’un color verd oliva, mentre que el ventre és verd groguenc. Tot i que per la situació de les seves dents, difícilment podia injectar verí a les persones, la gent es va començar a atemorir al veure-les parar el sol a Roca Serpera. Els vilamajorencs preferien fer marrada i no passar per allà. La gran quantitat de serps enormes feia por a qui s’havia d’aventurar a enfilarse muntanya amunt. No obstant, amb l’ampliació del camí, la gran roca va desaparèixer i, amb ella, les serps verdes. Amb qui sí que cal anar en compte de no trepitjar és amb els escurçons, la mossegada dels quals pot ser perillosa pel seu verí. La resta de fauna del turó és la pròpia d’aquesta zona mediterrània.

Els tècnics del parc natural del Montseny han inventariat els mamífers que podem trobar en aquesta zona montsenyenca: la llebre, el porc senglar, la fagina, la guineu, el ratolí lleonat, l’esquirol, el teixó, la geneta, la rata cellarda, el ratolí de bosc, la rata d’aigua, la rata-pinyada de cova, la musaranya, el conill i l’eriçó clar. Pel que fa a les aus, podem veure l’alosa vulgar, el còlit, l’àliga marcenca, la griva, la perdiu roja, l’astor, el pit Roig, el tudó, el mussol banyut, el tallarol, la mallerenga, l’aligot comú, el gamarús, la merla, l’esperver, el gaig, la merla roquera comuna, el corb, el cercavores, el roquerol, el mussol comú, l’orenetta, la cotxa fumada, la garsa i el pinsà vulgar. Entre els

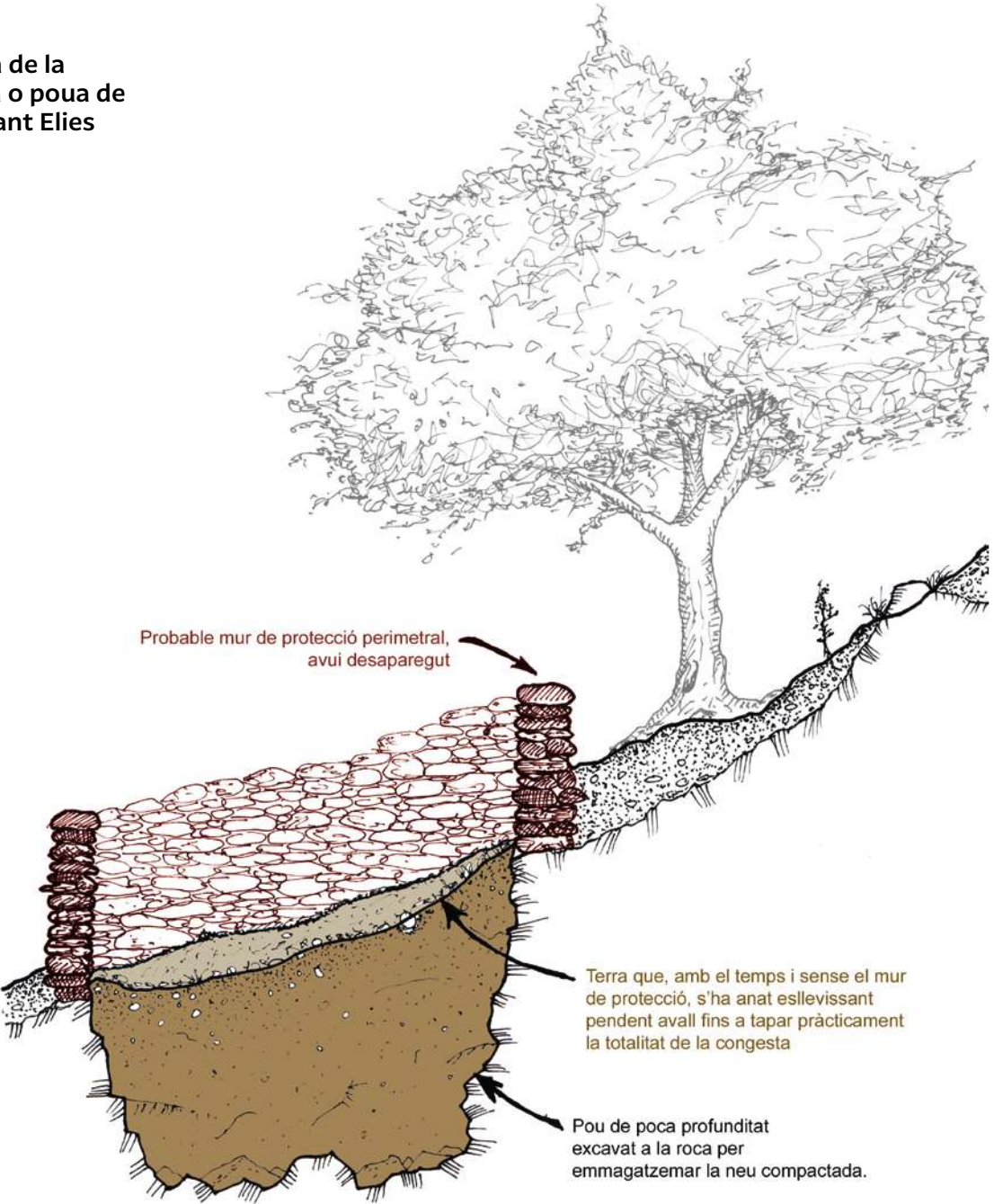

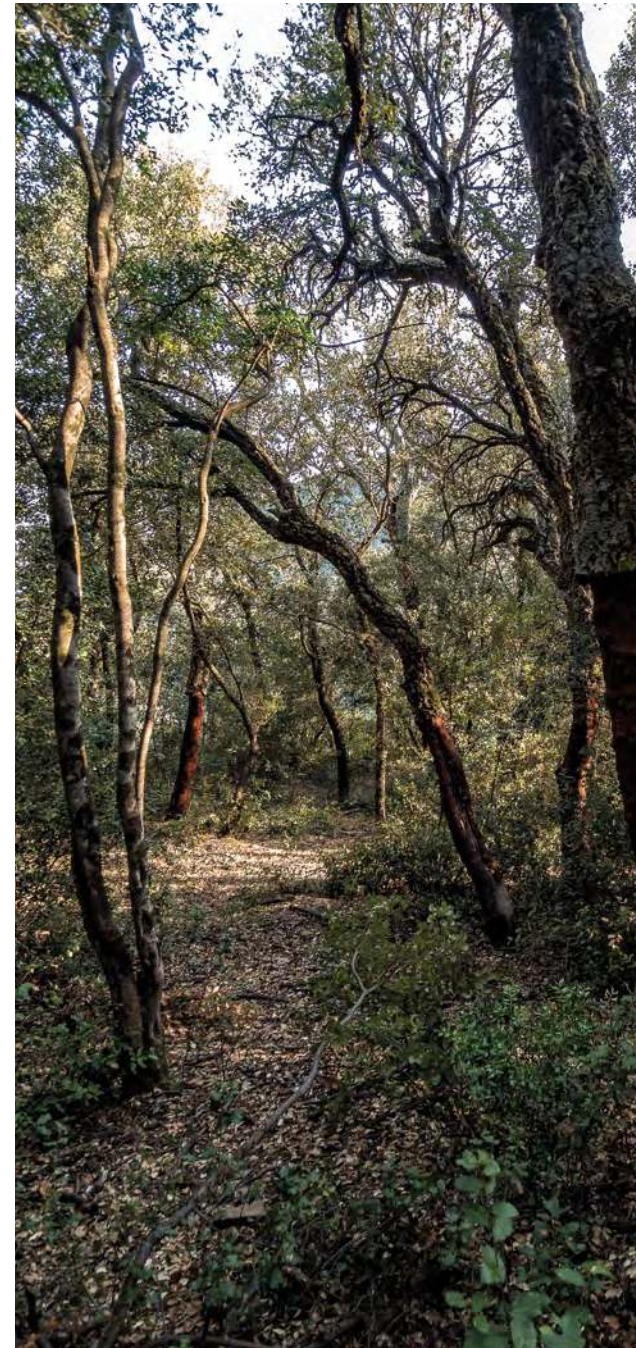
Roca Serpera

amfibis i rèptils ens podem trobar el llangardaix comú, la sargantana cuallarga, el tòtil, l’escurçó, la serp de vidre, el gripau, la salamandra, la colobra d’Esculapi i el dragó. Els invertebrats són els que hi tenen més espècies presents com l’*Eresus niger*, l’*Issoria lathonia*, el *Trichodes apiarius*, la marieta, l’escarabat damat, la rosalia alpina, l’*Strangalia maculata*, l’insecte bastó, el *Polydesmus coriaceus*, el bernat pudent, la processonària del pi, la cigala, la *Pararge aegeria*, la *Limantria monacha*, la *Calosoma sycophanta*, la *Libelloides longicornis*, l’*Empusa pennata*, la formiga lleó, l’escanyapolls, l’*Hispa testacea*, el *Thecla betulae*, el *Pyrionia tithonius*, l’*Hoplia coerulea*, la somereta, el cercopis, la sanguiolenta, el banyarriquer, la *Tetragnatha extensa*, la perla marginata, el llimac, l’Espiadimonis, el cranc de riu, l’*Uroctea durandi*, el *Philaeus chrysops*, el *Leptorchestes*, el *Meta menardi*, la *Camponotus cruentatus*, el *Scoliopteryx liberatrix*, l’*Argiope bruennichi*, l’escorpí negre, el *Papilio machaon*, el poll de moro, la *Graphosoma lineatum* i el cargol bover.

Antigament, el clima era més fred i amb una major pluviometria, fet que permetia una petita indústria del gel i de la neu. Tot i que fonts orals parlen de diversos pous de neu al turó, només hem trobat restes d’una **congesta de neu al coll de Sant Elies**, a tocar del marge de llevant del camí antic de Sant Elies (actual sender del Pi Novell), a uns 944 m d’altitud. Es tracta d’una excavació circular al pendent de la muntanya, força petita. Actualment es troba en molt mal estat de conservació i molt desdibuixada.

Esquema de la congesta o poua de neu de Sant Elies

Durant els segles XVII-XVIII es va produir la màxima activitat constructora de pous de neu i congestes, relacionat amb un període climàtic molt fred. Les congestes són cavitats al terra, que aprofiten el relleu natural del terreny. Es troben als indrets més alts de les muntanyes, normalment a partir de 1.100 m d'altitud, a les carenes i en zones de gran pendent, en punts on s'acumulava neu de forma natural. Les mides i formes de les congestes són variables, tot i que normalment són circulars i sempre més amples que fondes. El seu interior s'excavava directament a la roca natural i, a l'exterior, es construïa un petit mur de contenció atalussat. La neu que es recollia i es compactava dins la congesta, es cobria amb brancam i fulles seques, i es conservava fins a l'estiu.

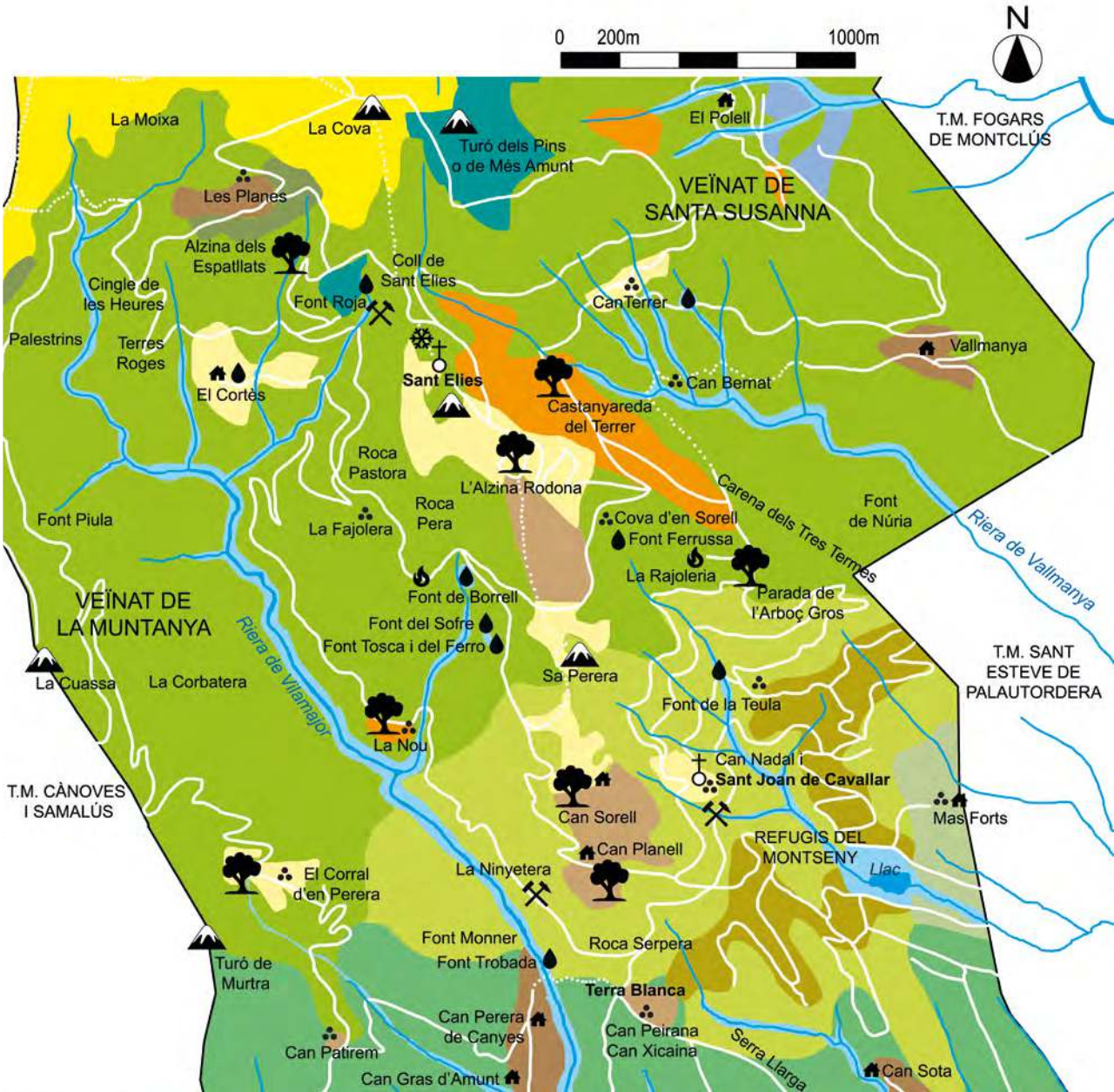
La fisonomia del turó ha canviat al llarg dels anys fent-se més gran, a mesura que s'ha anat despoblant la muntanya i el treball de la fusta ha perdut rendibilitat, l'abandó ha afavorit l'expansió de les zones boscoses.

HÀBITATS DEL TURÓ DE SANT ELIES

Terme municipal de Sant Pere de Vilamajor

- 1 Alzinars de terra baixa (boscos o màquies de Quercus ilex).
- 2 Alzinars muntanyencs (boscos o màquies de Quercus ilex).
- 3 Boscos mixts d'alzines (Querculs ilex) i pins (Pinus spp.).
- 4 Landes de bruguerola (Calluna vulgaris), acidòfiles.
- 5 Zones enjardinades i amb clapes importants de vegetació natural.
- 6 Plantacions de coníferes.
- 7 Castanyedes, acidòfiles, de la muntanya mitjana i de terra baixa.
- 8 Fenassars (prats de Brachypodium phonicoides), amb Euphorbia serrata, Galium lucudum (espunyidella blanca)... Xeromesòfils, de sòls profunds de terra baixa i de la baixa muntanya mediterrània.
- 9 Conreus.
- 10 Matollars de terra baixa o artigues (correus abandonats).
- 11 Vernedes o vegetació de ribera.
- 12 Falgars.
- 13 Pineda de terra baixa (Pinus pinea).

Mapa: Higini Herrero
 Font: MEMÒRIA AMBIENTAL DEL PLA D'ORDENACIÓ URBANÍSTICA MUNICIPAL DE SANT PERE DE VILAMAJOR, text refós, setembre de 2011.

Pel clima i l'alçada del turó, caldria esperar trobar rouredes, suredes, alzinars i alguna pineda a les vessants assolellades i castanyers a les més obagues. Però per una qüestió econòmica, es va afavorir l'expansió de l'alzina per sobre del roure i el pi, així que, actualment, trobem un gran bosc continu gairebé monopolitzat per l'alzina. No obstant, encara queda alguna castanyeda en clar retrocés, plantacions de coníferes, algun prat, artiga i arbres singulars que resisteixen el pas del temps com **l'arboç gros i l'arboç gran** (pàg. 89), **les alzines de can Sorell** (pàg. 115), **els roures, alzines i lledoners de can Planell** (pàg. 67), **el pi de can Ferrussa** (pàg. 121), **els castanyers del Terrer** (pàg. 149), o **l'alzina Rodona de Sant Elies**. A les zones de ribera, encara hi trobem verns, freixes, oms o saüquers i, de caire més herbaci, penjolls, falgueres... A la resta del turó, de caire arbustiu hi trobem arç blanc. Bruc, marfull, arítjol, farigola, gatosa, aladern, romaní, cap d'ase, matapoll, boix, ginesta, ginestell, ginebró i també galzeran, menta borda, per no parlar d'una gran varietat d'herbes, flors i bolets...

Les muntanyes han estat habitades des de temps immemorial buscant allò que costa trobar en les accessibles planes: la seguretat. Al ser un lloc més allunyat de les principals vies de comunicació, terrenys més agrestes i més inaccessibles, han donat protecció als habitants en moments de perill i de revolta. I, per tant, hi trobem dos tipus d'habitants: els que hi busquen una protecció temporal i els que opten per quedar-s'hi de forma permanent i adaptar-se a una nova forma de viure.

Una de les formes més ràpides d'ocultar-se del perill era a la intempèrie, enmig dels boscos espessos, en algun sot perdut o en una balma com la de la **cova d'en Surell** (pag. 122).

Un exemple d'aquesta cerca de refugi temporal en temps de guerra el trobem a finals del segle XIX amb la darrera Guerra Carlina. El general Arsenio Martínez-Campos Antón escrigué: «*Todo fueron dificultades para la salida del tren y aun en su marcha, y no llegué a Palau hasta las seis de la mañana. Después de recoger noticias, me dirigí a San Pedro de Vilamayor, y supe que los carlistas estaban a media legua, en el poblado de la Forza, donde en efecto los encontré*».

Continua el seu relat dient: «Pero, avisados de mi presencia, trataron de huir hacia el llano, y como el flanqueo de la izquierda les interceptaba ya el paso, retrocedieron hacia la derecha: vieron que llegaban tarde, y entonces, seguidos a tiro de fusil por la vanguardia, empezaron a remontar a la carrera el áspero y elevadísimo monte de San Elias, igualmente elevado que el Montseny». I acaba dient: «aunque trataron de defenderse, el cansancio y la agitación les impedían hacer buena puntería, mientras que los soldados tiraban con más descanso y seguridad. La columna avanzó y se movió al toque de mi corneta, sin vacilación y con orden. El teniente coronel Moltó fué con el flanqueo de la derecha, el comandante de Cataluña con el centro, y el de Cuba con la izquierda. La artillería se portó bien y estuvo acertada en los pocos disparos que hizo. La persecución se prolongó hasta la una, y como el camino se hizo intransitable para la artillería, y en aquella dirección no había en cinco leguas pueblo en que comer, regresé a San Celoni».

També tenim l'exemple dels “emboscats”, joves vilamajorencs que per tal de no haver de ser obligats anar al front, durant la guerra civil espanyola (1936-39), s'amagaven al turó de Sant Elies. Algun familiar s'escapolia muntanya amunt per dur-los menjar perquè poguessin subsistir. Expliquen els emboscats que en alguna ocasió foren descoberts per casualitat i van tenir la disjuntiva: deixaven anar a la persona que els havia vist on s'amagaven amb el perill de ser delatats i afusellats, o bé retenir o matar a qui els havia descobert. Després d'una reunió tensa, van acordar deixar-lo marxar amb l'amenaça de fer mal a la seva família si els descobrien. Finalitzada la guerra van poder tornar a la plana sense que ningú els hagués delatat.

També hi havia exiliats forçosos a dalt del turó. Fou durant els anys cinquanta del segle XVII, quan es va estendre la pesta negra per Vilamajor. Els sospitosos d'haver contret la malaltia se'ls enviava a l'**Hospital de la Muntanya o “casa Ospital”**. No era un lloc per ser atesos per la malaltia, sinó una barraca per quedar reclosos en quarantena, esperant que passessin els dies per comprovar si tenien símptomes o estaven sans. Passat el temps establert, si encara eren vius, podien tornar a la plana.

Se sap que l'hospital estava a Plansaperera, prop de can Sorell, però en desconeixem la situació exacta. Segurament devia ser una barraca de petites dimensions. Durant el 1693 i 1698, passada ja la pesta, hi visqué una parella coneguts com en Pau i la Paula Ospital. Una altra hipòtesi podria ser que l'Hospital de Muntanya i la casa Ospital fossin dues construccions properes però independents (de totes maneres, cap de les dues no estarien localitzades).

El turó també acollia treballadors temporals per fer feines relacionades amb el bosc i la muntanya, com recollectors, llenyataires, pastors, carboners, miners. I durant les setmanes o mesos vivien o bé com a mossos en grans masies del turó; o bé en petites barraques com **la Fajolera** (pàg. 139), **la barraca de la Nou** (pàg. 58), **la barraca de la Vinya** (pàg. 87)... o altres cases petites que no hem localitzat com can Ferrussa, que pressuposem que devia estar prop de la font Ferrussa, o can Vilabella (Mirabella?) de la qual sabem que estava prop de mas Forts, entre el veïnat de Muntanya i el sot de l'Om. Aquesta petita casa només ens consta habitada entre el 1744 i 1757 per la família Vilabella, primer, i després, per la família Clavell (1757), provinents del forn d'en Gras, del Sot de l'Om.

Els primers assentaments permanents coneguts els situaríem prop del **mas Cavallar**, avui conegut com **can Nadal** (pàg. 99), topònim amb el qual es coneixia tot el turó: “muntanya de Cavallar”. El cos originari del mas, construït com un mas-torre, ja ens indica que la funció de defensa era important. Aquí és també on situaríem l'antiga **capella de Sant Joan de Cavallar** (pàg. 103) i, molt a prop, les restes d'una gran estructura: **jaciment de la font de la Teula** (pàg. 82), que a falta d'un estudi arqueològic més profund, podríem considerar mas Cavallar i la Teula, com uns dels primers assentaments de la “muntanya del Cavallar”. El turó també compta, a més de can Nadal, amb tres grans masies més: **can Sorell** (pàg. 106), **can Planell** (pàg. 63) o **mas Forts** (pàg. 77), masies ramaderes que, a més de l'aprofitament forestal i petits camps agrícoles, tenien grans ramats ovins.

Aquesta activitat ramadera ha donat lloc a topònims com **Roca Pera** o **Roca Pastora**, sortints de pedra, on les pastores controlaven els seus ramats des d'aquestes talaies naturals. Pel turó també passava un **camí ramader**, que comunicava el Pirineu i la plana de Vic, a través de la Calma i Sant Elies, amb la plana del Vallès. Els camins ramaders neixen a l'edat mitjana per la necessitat de traslladar els ramats cap a muntanya per garantir bones pastures a l'estiu i retornar-los a l'hivern, quan els prats es cobreixen de neu. Al llarg de l'edat moderna, els camins ramaders es consoliden i al voltant dels segles XVIII i XIX la transhumància arriba al punt àlgid. A Catalunya hi ha tres grans zones de transhumància: la de ponent, la de les terres de l'Ebre i la de la zona central i oriental, a la que pertany el nostre camí. El camí ramader de Sant Elies recorre el vessant occidental de la carena de la Cova fins a la roca de la Guilla i el coll de Sant Elies.

Des d'aquest coll, el camí passa una mica més avall de l'hermita fins a **l'Alzina Rodona** (pàg. 152). En aquest punt, inicia un descens pronunciat a través de les artigues del Terrer, deixa a la dreta el camí que va a la font de Borrell, travessa el **pla Saperera**, i continua fins als camps de can Planell. El camí passa pel mateix cantó de la casa, pren uns metres d'un dels vials de la zona de Refugis del Montseny i, de seguida, trenca cap a un camí a la dreta i continua baixant fins a Terra Blanca.

A partir d'aquest punt discorre per la carena de la Serra Llarga, passant per can Pairana i can Xicaina, fins als camps del pla de la Dona Morta, sobre la urbanització de Vallserena. Una vegada superada la urbanització, el camí fa quasi un canvi de sentit per a passar a la serra de can Ribalta. Aquesta serra la travessa per la carena i passa a la serra de can Ram, on discorre pel mig de la

urbanització. Al final de la urbanització, al paratge del turó de les Formigues, hi ha una bifurcació de camins. El camí ramader segueix per la dreta, circulant per la serra de can Tabola, ja fora del terme municipal de Sant Pere de Vilamajor.

Fins al segle XX, la majoria de camins eren corriols costeruts o camins d'abast per on amb una mula o cavall poder portar material d'un costat a l'altre. Només les grans masies estaven comunicades entre elles o amb el poble per un camí de carro. El canvi més notable fou a la segona meitat del segle XX amb el projecte

d'urbanització dels Refugis del Montseny, amb l'obertura dels carrers amples i amb l'arribada generalitzada dels vehicles a la muntanya. La xarxa de camins es va anar ampliant i millorant. Els Plans de Prevenció d'incendis van suposar la necessitat de tenir un accés ràpid pels vehicles d'extinció, i les administracions públiques van començar a arranjar i ampliar els camins principals, que van canviar la secció d'un caminet de carro a una pista forestal prou ampla per permetre el pas de dos vehicles i camions de bombers.

Can Pairana

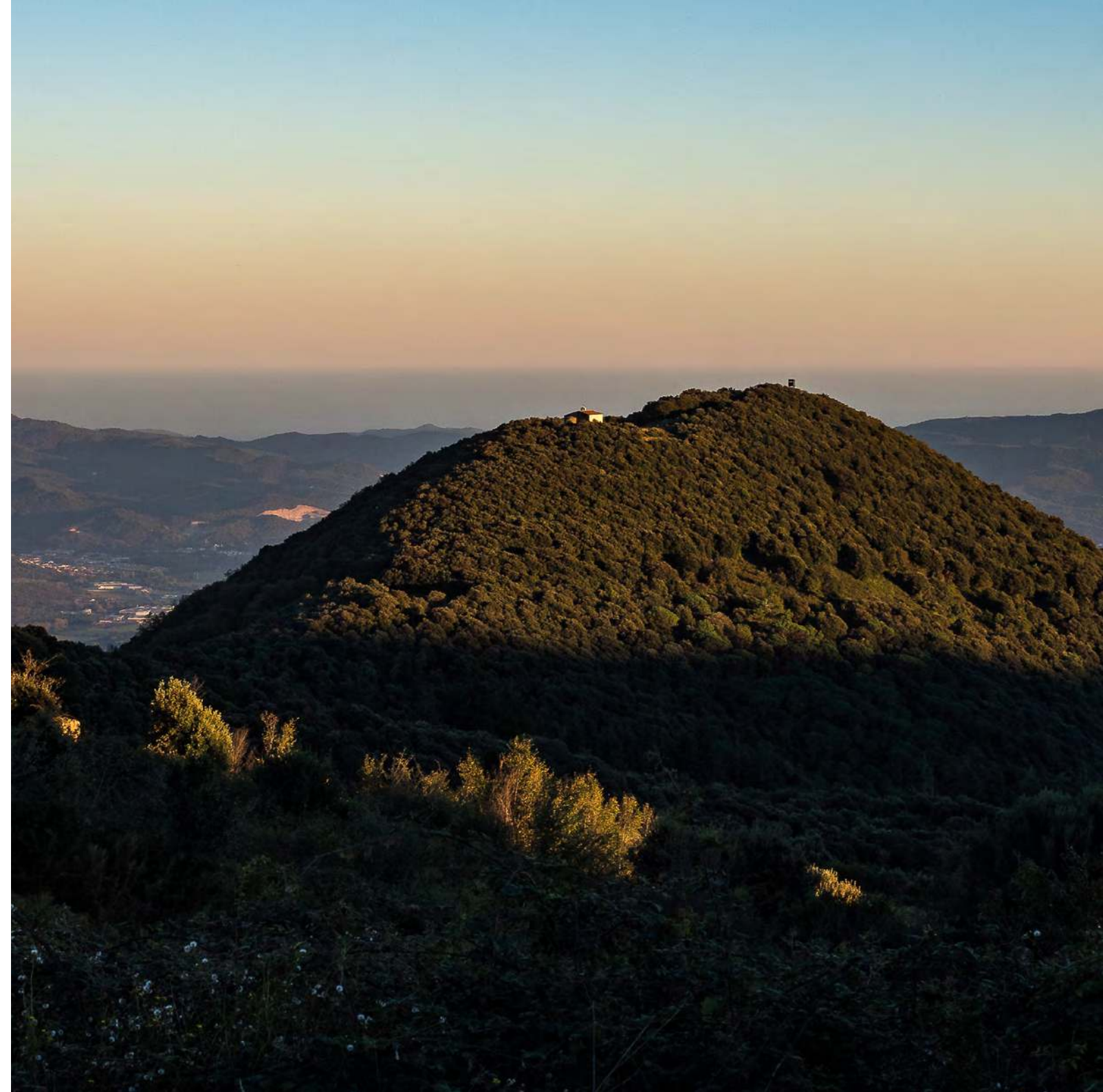

Dalt del turó, hi tenim **l'ermita de Sant Elies** (pàg. 155), l'element patrimonial més conegut del turó, amb un aplec ben viu, que ha esdevingut una de les festes principals de Sant Pere de Vilamajor i d'aquesta zona del Montseny. La gran assistència a l'aplec, cada 25 d'abril, d'entre dues-centes i set-centes persones depenent dels anys, fa que el camí de Sant Elies, que comunica el poble de Sant Pere, per Terra Blanca i la font de Borrell, fins a l'ermita, s'arregli cada any i ha esdevingut l'eix principal de la xarxa de camins rurals del municipi, travessant el terme de sud a nord.

L'ermita presideix una petita esplanada, l'epicentre de la festa de l'aplec anual. Antigament, es pujava en processó fins el turó, al cim, des d'on es beneïen els termes municipals propers. Avui, a dalt del cim, hi trobem una torre de guaita del servei de prevenció d'incendis del Parc Natural del Montseny. Depenent dels diferents ma-

pes topogràfics, alguns situen el cim de Sant Elies a 999 metres sobre el nivell del mar i d'altres a 1000 o a 1003 metres. En tot cas, és un dels cims més visitats i coneguts d'aquesta banda del massís del Montseny.

En conclusió, les persones que durant temps immemorials han habitat l'antiga muntanya de Cavallar, avui coneguda com "turó de Sant Elies", han anat deixant una empremta en forma de murs, camins, camps, forns, fonts, mines, pous, paisatges, masies, barraques, capelles, aplecs, llegendes, costums..., és a dir, un gran patrimoni cultural que fa d'aquest turó un lloc molt singular que, tot i ser molt visitat els caps de setmana per ciclistes i excursionistes, paradoxalment també és molt desconegut, més enllà de les grans masies o l'ermita de Sant Elies. En la propera part, us presentem aquest patrimoni amb més detall.

FONT TROBADA D'EN MONNER

La font Trobada d'en Monner es troba al peu de la riera de Vilamajor, al marge rocós esquerra, on l'aigua s'esmuny entre les roques de còdols de riu i pedra tosca. Modernament, algú l'ha canalitzada en tres brocs que ragen abundantment, tot i que en èpoques de molta sequera, un dels tres brocs pot deixar de rajar.

Aquesta font Trobada, molt abundosa, no és la font tradicional d'en Monner. La font Monner estava més o menys a la mateixa alçada, una mica més amunt però al marge dret, al costat d'un planell, al nord de can Mongol. La font Monner rajava per un broc des d'una penya i era una de les més conegudes de la contrada i la gent de Sant Pere de Vilamajor hi pujava a fer-hi fontades, refrescar la fruita a les seves aigües fredes o a caçar els crancs de la riera. Tenim constància que estudiosos la visitaven a finals del segle XIX i a principis del XX.

Amb els moviments de terra per arranjar un camí, la font es va perdre definitivament i ara només en queda la seva veïna, la font Trobada.

El topònim Monner vé d'antic, de l'època medieval (s. X-XIII). El mas Monner era una casa satèl·lit del mas de can Perera de Canyes però al segle XVIII ja consta com a abandonada.

PEDRERA DE LA NINYATERA

A la banda de ponent, sota can Planell hi ha la Ninyetera, nom d'una antiga barraca d'ocupació temporal que, segons Enric Garcia-Pey, podria tenir relació amb el cultiu del lli. De tota manera, en la documentació no consta que hi hagués cap barraca habitada de forma permanent, almenys des del segle XVII amb aquest nom.

Amb el creixement de les urbanitzacions a la plana, s'obrí una pedrera a la Ninyetera, coneguda com la pedrera de can Planell, o de la Costa dels Caus, que es troba a tocar del marge del camí que surt a mà esquerra un cop passada Terra Blanca, i segueix paral·lel al curs de la riera de Vilamajor, a uns 500 m de l'inici del camí. És una explotació minera, a cel obert, de roques de pissarra. Moltes de les cases noves del poble i de la urbanització de Can Derrocada tenen pissarra d'aquesta pedrera.

A la pedrera s'extreien blocs de dimensions diverses, en funció de la utilitat final de la pedra i les característiques de la paret de roca. El procediment habitual per partir la pedra era el següent: els trencadors marcaven una línia de tall i amb l'acció de barrines hi anaven fent una sèrie de petits forats, a poca distància entre si; hi introduïen un tascó en cadascun i els anaven clavant ordenadament en un mall, aplicant un cop sec i contundent cada vegada, fins que s'iniciava una esquerda i la pedra es trencava de manera neta. Després es transportava fins a l'obra.

A principis dels anys setanta del segle XX es va tancar l'activitat i actualment es troba abandonada.

BARRACA DE LA CASTANYEDA DE LA NOU

Les barraques de bosquerols, característiques de la zona de mitja i alta muntanya de l'àrea mediterrània, són l'evidència d'unes pràctiques econòmiques basades en l'explotació del bosc.

És molt difícil atribuir a aquestes construccions una cronologia precisa, tot i que es documenten a partir del segle XVII i XVIII, per l'explotació de les parts més altes de la muntanya, tant per pastures com per carboneig o desforestació. També a finals del segle XIX i inicis del XX, l'explotació dels productes forestals fou molt important. Les barraques es construïen amb un llarg tronc travesser inclinat, que es sustentava per un extrem amb dos punxals fets amb troncs bifurcats, i l'altre extrem a terra. Sobre el tronc es disposaven, a ambdues bandes, un seguit de troncs inclinats amb una coberta vegetal (branques, pinassa, fulles d'alzina, bruc, etc.), impermeabilitzada amb ginestell, terra o suro. El mur de la part del davant de la barraca era de forma triangular, fet amb pedra seca. Hi havia una obertura per a poder entrar, amb una porta feta amb branques, i una obertura al sostre, que feia de xemeneia. Eren construccions temporals i rústegues, que proporcionaven als bosquerols un mínim de comoditat, durant els períodes de l'any que havien de passar al bosc.

De la barraca de bosquerol de la Castanyeda de la Nou només en queden les restes d'un mur. Està situada a la Castanyeda de la Nou, entre la font de Borrell i el corral d'en Perera. És de planta triangular, amb unes mides aproximades de 5 m de llarg per uns 2 m d'amplada. La tècnica constructiva utilitzada és la de la pedra seca, de procedència local, de mida mitjana sense relligar. No s'observen restes de la coberta, probablement de tipus

vegetal o de lloses de pedra. Pel mal estat de conservació en el que es troba i, al no disposar de cap tipus d'informació sobre l'estructura, es fa molt difícil precisar la seva cronologia.

A la Nou hi ha una antiga castanyeda en regressió, hi queden molt pocs exemplars de castanyer i va sent substituïda paulatinament per l'alzinar.

EL PLANELL

La masia ramadera de can Planell es troba al camí de Terra Blanca a la font del Borrell, en una clariana situada en una petita plana, que dona nom a la masia. Tot i que l'edificació té les característiques arquitectòniques pròpies d'una masia del segle XVI, amb reformes del XVII, la historiadora Mercè Aventín situa can Planell com una de les cases integrants de l'antic veïnat de Cavallar, cap al segle XIII. Així, doncs, l'edificació actual seria una reforma i ampliació de la masia original.

L'actual edifici és una masia de planta rectangular, que consta de planta baixa i dues plantes pis, organitzada en tres crugies i orientada a migdia. La coberta és asimètrica, ja que el carener, perpendicular a la façana, no està al mig de la crugia central, sinó sobre el mur que separa la central amb la crugia de llevant.. La teulada està resolta amb teula ceràmica aràbiga, recolzada sobre un ràfec d'una filada de teules.

Les façanes són de pedra irregular lligada amb morter de calç, esquerdejades, amb pedres cantoneres amb forma de carreus de gres rogenc. El portal d'entrada és d'arc de mig punt, amb dotze dovelles de gres beix. Les finestres són de disposició més o menys irregular, petites, amb brancals, llindes i ampits de pedra de gres beix -i alguna roja-. Dues finestres del primer pis, més treballades, tenen llinda plana amb permòdols, una d'elles amb lleixa sobresortint. Prop del portal hi ha una finestra més gran, d'arc de mig punt resolt amb ceràmica, que sembla feta més tardanament per donar major llum a l'interior. La façana de llevant presenta un contrafort important, de factura contemporània.

A pocs metres a ponent de la casa, es conserven les restes de les antigues corts. Darrere la masia, hi ha un pou i una bassa amb safareig, que s'omple d'un raig d'aigua que ve canalitzada des de la font de Borrell.

Des de temps immemorial la masia fou habitada per la família Planell. El 1518, la família Planell s'uneix amb la família Perera de Canyes quan Narcís Planell es casa amb Antonia Perera de Canyes i, el seu sogre, Vicenç Perera de Canyes paga a Narcís 30 lliures com a part del dot de la seva filla. La família Planell anirà comprant al llarg dels anys diverses terres als seus veïns per anar engrandint el mas: el 1507 Joan Alemany, àlies Planell, compra a Pere Nadal el cens anual de dues quarteres de terra. El 1508 i 1514 compra algunes quarteres de terra a Narcís Vidal del Puig. El 1547 Miquel Planell compra dues quarteres de bosc a Antic Noguera, el 1569 Bartomeu Planell compra a Bernat Noguera els drets sobre la Corbatera...

Els Planell són, doncs, una família important, pel que demostra que el 1672, Pere Roca va canviar-se el cognom a Roca-Planell al casar-se amb la pubilla Eulària Planell i els fills mantindrien el cognom de la mare. Des del 1728 fins el 1756 el cognom de la família fou el de Quintana-Planell o Planell-Quintana, tot i que alguns membres de la família continuen usant només el cognom Planell.

El 1757, però, ja tots empren el cognom Quintana. I el 1757 hi va a viure una nova família, els Vilabella, provinents de can Vilabella del Sot de l'Om, que viuran a la masia fins el 1764. Entre els anys 1765 i 1842 hi torna a viure la família Quintana-Planell o simplement Planell, amb un nivell de vida notable, perquè a més de la família també hi tenen vivint-hi a la masia (1769) un mosso, un porquer i un pastor.

A partir del 1843, els Planell marxen de la masia i hi aniran a viure altres famílies però durant períodes molt més breus. El 1843 hi va a viure la família Cortès, que no hi estarà gaires anys ja que el 1854, provinents de ca l'Auladell del veïnat de Canyes, s'hi estableix la família Safont. Durant el curt període del 1878 al 1879 hi viu la família Icart i, del 1880 al 1899, hi estarà la família Vila. La família Muntal hi viurà entre entre el 1902 i 1910.

A la part baixa del poble, on ara hi ha el bloc de pisos del carrer Comtes de Barcelona, 1-3, prop de can Tomàs, s'alçava una casa coneguda com a "can Planell del Pla", provinent dels habitants de la masia de can Planell del veïnat de Muntanya que van baixar a viure a la plana.

Actualment, l'ús de la masia és de segona residència.

ROURES, ALZINES I LLEDONERS DE CAN PLANELL

Al sector de tramuntana de can Planell s'hi conserva una petita roureda, on hi conviuen exemplars centenaris i joves. Es tracta d'un bosc de roures martinencs (*Quercus pubescens*), on pràcticament no hi ha estrat arbustiu ni herbaci, pel que el seu entorn està força esclarissat.

En destaquen diversos roures d'aspecte monumental.

Es tracta d'un exemplar centenari d'alzina (*Quercus ilex*), que destaca per les seves dimensions. Del tronc en surten un gran nombre de branques de mides i morfologies diverses, que configuren un aspecte a la capçada poc espès i gens arrodonit.

És un arbre monumental.

Es tracta d'un exemplar centenari d'alzina (*Quercus ilex*), situada a uns 50 m a migdia de can Planell, a tocar del marge del camí.

La seva capçada és densa i arrodonida, i assoleix una alçada considerable. És un arbre monumental.

Conjunt format per sis lledoners centenaris (*Celtis australis*) de característiques similars, que destaquen per la seves grans dimensions. Les seves capçades són denses, arrodonides i molt ramificades.

Són arbres monumentals.

PANTÀ I PISCINA DELS REFUGIS DEL MONTSENY

Es tracta d'un petit embassament construït al torrent de la font Ferrussa durant les obres de la urbanització de Refugis del Montseny. Tot i ser artificial, s'ha integrat al medi com un enclavament humit amb força vegetació de ribera, convertint-se en l'hàbitat de molts animals i també en l'abeurador de molts d'altres. La superfície d'embassament és de 3.302 m².

A principis de la dècada dels anys setanta del segle XX, al llarg dels darrers anys del franquisme, es va dur a terme el projecte d'urbanització de la zona de Refugis del Montseny, a l'entorn de la masia de can Nadal, considerada com a "Centro de Interés Turístico Nacional". Per tal d'abastir-la d'electricitat es va fer construir una petita presa. El llac format pel pantà, incloïa una passarella que el travessava que feia de moll per les barquetes que hi podien pescar. Amb l'abandó del projecte turístic, el pantà s'anà abandonant i naturalitzant. L'antiga passarella es va conservar fins el 2024 on per una ventada, uns arbres van caure i la van mig esfondrar en un dels extrems.

El projecte d'urbanització, amb el beneplàcit del ministeri de Turisme franquista, es va fer sense el vist-i-plau ni autorització de l'Ajuntament. D'aquella obra encara en queda també les restes de formigó de la piscina de la urbanització, avui abandonada.

Amb l'aprovació del Parc Natural del Montseny, l'Ajuntament va aprofitar, uns anys més tard, per modificar el planejament urbanístic i descatalogar els Refugis del Montseny, passant-lo de zona urbana a no urbana, passant a ser un barri rural. Actualment hi ha quaranta-vuit cases i la resta de parcel·les han quedat sense construir.

MAS FORTS

Masia de planta rectangular, que consta de planta baixa i una planta pis. La coberta és de teula àrab, a dues vessants, i el carener perpendicular a la façana principal, que es troba orientada al sud-est.

El portal d'entrada és rectangular, amb llinda plana de pedra i brancals de totxo. Les finestres són de disposició irregular, rectangulars, de pedra treballada. Els murs de façana són de pedra lligada amb morter de calç, esquerdejats. Al costat de llevant se li adossa un mur i un cos annex, deixant un petit espai. Hi ha un petit cobert a pocs metres de la façana.

FORN DE MAS FORTS

El forn de Mas Forts és un forn de calç, parcialment destruït, de planta circular i excavat al sòl natural. Es troba situat a ponent de Mas Forts, a la zona de la sureda homònima. Només conserva la part interna, formada per una estructura de diàmetre circular i cilíndric, excavada al sòl argilós. Les seves mesures aproximades són 4'5 m de diàmetre per 2'5 m de profunditat. En destaca la presència d'una banqueteta. La seva datació correspon a un ventall cronològic força ampli, ja que aquest tipus d'estructures s'utilitzaven des d'època moderna, normalment associades a obres de reforma d'alguna masia, com probablement el Mas Forts. Tot i així també es van utilitzar fins a la meitat de la dècada dels anys 50 del segle XX.

El forn de calç és una estructura parcialment construïda, que consisteix en una cavitat excavada en part al terreny natural, limitada lateralment per una paret engruixida de pedres, i coberta, per la part superior, amb una cúpula formada per una capa de pedres, llenya i terra. Hi ha dues obertures, una inferior, per tal d'alimentar el foc, i una superior, per tal de que surti el fum i per a dipositar-hi les pedres calcàries amb les que es fa la calç.

La cocció que permet la transformació de la pedra calcària a la calç viva es produeix a uns 1.000 °C, i es duu a terme mitjançant feixos de llenya cremats en somort durant deu o dotze dies. La calç viva s'utilitza per a fer morter, que és la barreja de calç, sorra i grava, i es fa servir com a element d'unió del material constructiu; i la calç morta es fa servir principalment per emblanquinar les cases.

FONT DE MAS FORTS

A pocs metres a ponent de Mas FORTS, sota l'ombra d'una alzina, raja la font de Mas FORTS. La font omple una pica de granit que envia l'aigua a una bassa ovalada propera que emmagatzema l'aigua per regar els horts del mas. Es troba ben arranjada, amb un petit muret de pedra.

La font recull l'aigua d'una mina uns metres més en-rere, canalitzada fins a un registre i, d'allà, al broc. El raig és constant però no molt abundant.

JACIMENT DE LA FONT DE LA TEULA

Es tracta d'un gran nombre de restes de murs de pedra, situats a la zona de la font de la Teula. Un dels murs presenta el parament amb forma "d'espina de peix", pròpia de les antigues construccions romàniques, que també trobem a la propera capella de Sant Joan de Cavallar.

El jaciment no ha estat mai objecte de cap tipus d'intervenció arqueològica, ni es disposa d'informació històrica i documental, fet que impedeix conèixer la seva tipologia i cronologia. El seu reconeixement visual porta a plantejar la hipòtesis de que es tracta d'un nucli d'hàbitat de gran antiguitat.

FONT DE LA TEULA

Font mínimament arranjada, amb un petit mur de paredat comú. Es situa en un indret embardissat, al Sot de la font homònima.

El seu cabal és intermitent, però actualment no raja perquè el broc es troba colgat per la sedimentació.

Anys enrere, els dirigents del poble van creure trobar la solució definitiva per a l'abastament d'aigua al municipi: només calia construir uns grans dipòsits i recollir la inacabable aigua de la font de la Teula. Finalment es va decidir no fer-ho i el temps els ha donat la raó ja que al cap de ben poc, la font es va assecar del tot i ara només raja quan plou.

FONT DE NÚRIA

La font de Núria és una font de mina que està en un sot a la vessant de llevant de la carena dels Tres Termes, sobre la riera de Vallmanya, a peu del camí, sota els Refugis del Montseny. Gairebé es troba entre els termes municipals de Sant Pere de Vilamajor i Sant Esteve de Palautordera.

L'any 1946 es va arranjar amb unes rajoles ceràmiques amb la imatge de la Mare de Déu de Núria, dibuixada entre una campana i una olla. Tota ella flanquejada per una inscripció en pedres que diu "Any" a l'esquerra i "1946" a la dreta. El broc és un tub metàl·lic.

Fa anys que la font es va assecar i no ha tornat a rajar.

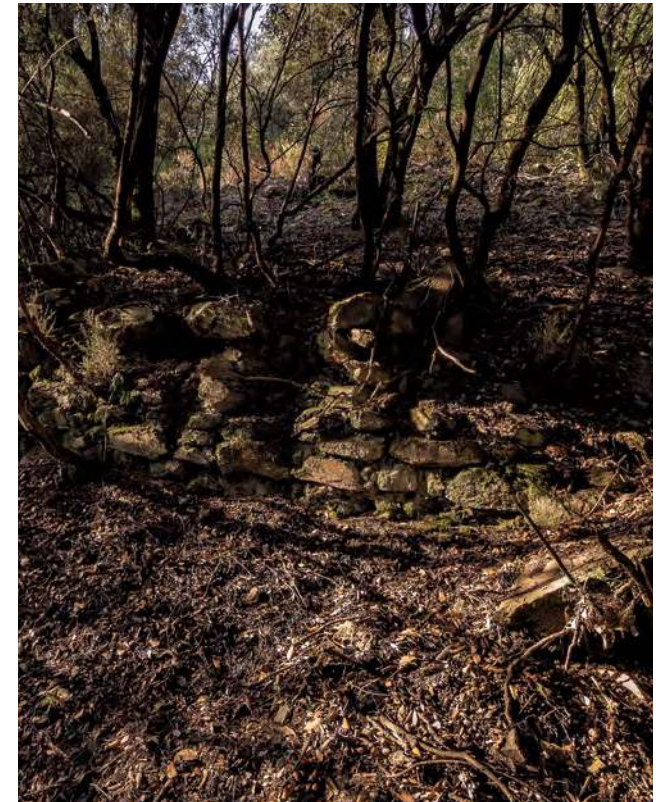

BARRACA DE LA VINYA

Dalt dels Refugis del Montseny, a la solella de la carena dels Tres Termes hi ha les restes d'una barraca per a treballadors temporals de feines de bosc, anomenada "la Vinya". Actualment només en queda algun petit tros de mur de pedra seca. No apareix a les comunions parroquials dels segles XVII al XX, per tant sabem que no s'hi va viure de forma permanent i que al segle XX ja estava abandonada.

El topònim ens remet a la plantació de ceps pel cultiu del raïm i l'elaboració de vi. Quan l'aigua rarament era potable, els treballadors de muntanya bevien gairebé exclusivament un vi casolà, normalment de graduació elevada i una mica rebaixat. Es diu que les feines eren tan feixugues que, per passar la jornada, sovint a ple sol, arribaven a beure'n entre tres i quatre litres diaris i acabaven la jornada fent tentines per arribar a la barraca.

D'aquesta època han sorgit refranys que malparlen de l'aigua, com "l'aigua, per les granotes", "l'aigua, pels peixos", "aigua bullida, salva la vida però a llarg temps mata la gent", "aigua dorment, aigua podent", "al matí, poca aigua molt de vi", "l'aigua per rentar-se i el vi per beure", "el bon vi fa sang i l'aigua fa fang", "el que l'aigua gela, el vi ho desgela", "el vi agrada i l'aigua enfada", "l'aigua només fa malbé els camins", etcètera.

A dalt de la carena dels Tres Termes, a la banda de solella en un lloc amb força pendent, sobre els Refugis del Montseny hi ha la parada de l'Arboç, emprada pels caçadors del senglar. Allà hi ha dos exemplars molt grans d'arbocer i molt propers l'un de l'altre: el més gros rep el nom d'"Arboç Gros" i l'altre és l'"Arboç Gran". Són d'aspecte monumental, de mides arbòries i edat força avançada. Destaquen dels altres arboços que tenen una mida molt més petita, de mida arbustiva.

L'arbocer, també conegut com a cirerer d'arboç, és un arbre que pot semblar un arbust de capçada ovalada. Les branques són rugoses i les fulles, d'uns 4 a 10 cm, són d'un verd fosc i tenen un marge lleugerament dentat i acaben amb punta. N'és característic el fruit, conegut com "arboç", és una baia esfèrica i carnosa que va passant del groc al vermell intens a mesura que va madurant. Triga un any a fer-ho. Tot i que és dolça i comestible, en grans quantitats pot resultar indigesta per la presència d'etanol.

Creix a tota la conca mediterrània, entre alzinars i màquies, entre els 0 i 1000 m d'altitud.

Antigament, la llenya i el carbó de l'arboç eren considerats de millor qualitat que els de l'alzina. El carbó d'aquesta llenya i el de soca de bruc, anomenats carbó de rabassa, eren un combustible molt apreciat per a les fargues i rajoleries.

LA RAJOLERIA

Hi ha un corriol que uneix la font Ferrussa amb la Rajoleria, situada prop d'un dels camins dels Refugis del Montseny, entre el torrent de la font Ferrussa i la carena dels Tres Termes.

De la Rajoleria només en queden les restes d'un forn d'obra, utilitzat per a la cocció de materials de construcció. Es tracta d'una excavació vertical, de forma rectangular, en el marge de la muntanya. Les seves mides són 2,40 m de fondària per 3 m d'amplada. Conserva la porta d'accés a la cambra de cocció, amb la paret d'entrada d'1 m de gruix, formada per 60 cm d'argila i 40 cm de pedra, però el paredat de pedra seca amb el qual estava revestida la paret frontal, gairebé ha desaparegut. Escampats per la zona encara es poden veure restes de la producció, com maons, rajols o teules.

A tocar del forn, s'observa una estructura enrunada, que podria correspondre a un altre forn annex. Els veïns expliquen que al costat de la Rajoleria s'havia construït una barraca per viure-hi però de la qual no en queden rastre.

Els forns d'obra servien per a confeccionar materials de construcció, bàsicament maons i teules. El procés d'elaboració d'aquests materials era totalment manual: primer s'anava a buscar la matèria primera a un torrent proper. Posteriorment, es garbellava la terra per a netejar-la d'impureses i tot seguit es col·locava a unes basses per extreure'n el fang. L'aigua necessària per a mullar l'obra i fer-ne argila s'obtenia del sot de la font Ferrussa. La llenya per coure l'argila provenia del bosc de l'entorn del forn.

La seva localització en aquest indret proper al Terrer, a can Nadal, al Planell o al Sorell fa pensar que aquest era el centre de producció de maons, rajoles i teules per a l'ampliació d'aquestes masies.

LA MINA DE CAN NADAL

Aquest indret insòlit està situat als Refugis del Montseny, en un marge de gran desnivell, a pocs metres a ponent d'un dels antics carrers del barri quan travessa el sot de Cavallar, just sota la masia de can Nadal. És fàcil de localitzar perquè precisament al costat hi ha la caseta d'un transformador i una torre elèctrica.

Al capbreu del segle XVIII ja surt esmentada la cova de can Nadal. És una antiga mina de lignit (carbó) abandonada, explotada principalment al segle XIX. L'entrada a la mina és gran però cal ajupir una mica el cap. S'entra en una gran sala de parets pissarroses i grans roques al terra. Al sostre es veu com les arrels dels arbres de la superfície s'escolen per les esclotxes de la pissarra i fan caure grans blocs de pedra del sostre a terra. El perill d'esfondrament és molt elevat i, entrar-hi, molt perillós.

Les parets de pedra pissarra i carbó presenten uns colors negres, vermellorsos, marrons i grocs amb algunes fluorescències blanquinoses, molt vistoses. Tot i que l'interior de la cova és completament fosc i no es veu res sense una llanterna.

Des de la cavitat principal s'accedeix a una galeria, d'uns 20 o 25 m de profunditat. Dins de la galeria, per les parets i sostre, s'hi esmuny aigua del subsol que fa que a diferència del terra de la sala gran, el terra de la galeria sigui fangós i molt relliscós.

Dins de la cova hi viu una petita família de ratpenats de ferradura que no els agrada ser molestats. Són petits, tenen les orelles doblegades endavant. El seu pelatge és d'un color marró fosc a l'esquena i degradat cap al marró clar o fins i tot grisós al ventre. S'alimenten d'insectes, com les aranyes, les papallones, les mosques i els mosquits.

CAN NADAL

Es creu que can Nadal és un dels primers indrets habitats de Vilamajor, almenys, en la seva zona de muntanya. Sota can Sorell, està situada en un vessant del turó de Sant Elies, orientada al sud-est, prop del torrent sec de la font Ferrussa. Aquest indret era conegut com a mas Cavallar, que donava nom al turó de Sant Elies abans que es construís l'ermita dalt del turó. De fet, el topònim ja consta al políptic de Vilamajor de l'any 950. Altres documents de l'any 1052 esmenten el lloc Karavallo i, per referir-se al turó de Sant Elies, com a el puig, la serra o la muntanya de Kavallo. A partir del segle XIII, el topònim utilitzat ja és el mas Cavallar, el qual va donar nom a la capella que estava arran de la casa: Sant Joan de Cavallar.

La masia era originàriament, un mas format per una antiga torre de defensa, a la qual, posteriorment se li afegiria un cos annexat al costat de llevant, construït entre els segles XII i XIII, i diverses edificacions annexes de cronologia posterior, a darrere i ponent, per albergar corts de bestiar, pròpies de les masies ramaderes de muntanya.

La masia és de planta rectangular i consta de planta baixa i dues plantes pis. A la zona de la torre, la coberta és de teula àrab a dues vessants, i el carener paral·lel a la façana principal, que es troba orientada a migdia. La coberta del cos lateral es d'una vessant, amb carener perpendicular a la façana.

El portal d'accés és d'arc de mig punt, amb grans dovelles de pedra sorrenca vermellosa. Les finestres són de disposició bastant regular, amb brancals, llinda i lleixa de pedra sorrenca. Una de les finestres presenta l'any "1709" inscrit. Els murs són de paredat comú, de pissarra, i els angles estan reforçats amb pedres cantoneres. La masia compta amb unes antigues pallisses separades del cos principal.

A ponent hi ha adossada dalt del marge, a nivell de la segona planta, una capella preromànica dedicada a Sant Joan de Cavallar (s. X), prèvia a la masia. Originàriament, la capella era exempta, però amb les ampliacions de la masia, s'acabarien unint. La nova ala de la casa taparia la petita obertura en forma d'espitllera que hi hauria a l'absis.

Al fogatge de 1515 ja es coneix com a mas Nadal, però molt abans, el 1448, ja surt esmentada la família Nadal: 1448, Bartomeu Nadal de Sant Pere de Vilamajor assisteix a la reunió dels homes de remença de la parròquia de Vilamajor. El mas fou abandonat fins que l'any 1610 la casa i la capella foren reconstruïdes. Trobem la família Nadal vivint a la masia fins a finals del segle XVII.

Tot i que al 1801 hi viu la família Artigues, el nom de la masia ja no variarà. Des d'aleshores hi anirien vivint diverses famílies (el 1819-22, la família Codina. 1839-41, la família Quintana. 1842-43, la família Planas. 1844-57, la família Mas. 1858-70, la família Codina. 1872-75, la família Baldevell. 1877-1892, la família Serra. 1894-97, la família Recolons-Puig. 1898-1904, la família Argemí. 1907-1910, la família Serra, altre cop)...

Al segle XX la masia fou novament abandonada fins a l'any 1975, en que va ser restaurada per tal d'habilitar-la com a luxós restaurant i discoteca, en ple apogeu constructiu de la urbanització dels Refugis del Montseny. Anys més tard, la casa i la capella van ser abandonades i, lamentablement, des de llavors, han estat objecte d'espoli, amb el robatori de les pedres de les finestres i dels portals, d'actes incívics i de bretolades, que han provocat que es trobi en un estat de conservació lamentable.

Actualment, la masia es troba abandonada i en procés d'enrunament, i és indispensable prendre mesures urgents per a evitar la seva destrucció.

SANT JOAN DE CAVALLAR

Adossada a la masia de can Nadal, hi ha les runes d'una antiga capella dedicada a Sant Joan Evangelista, probablement una de les edificacions més antigues del municipi. És un magnífic exemplar de temple pre-romànic, actualment en molt mal estat de conservació, pràcticament enrunada.

Sant Joan de Cavallar és una capella que consta d'una nau rectangular, amb absis carrat més estret que la nau, situat al seu extrem oriental, i lleugerament desviat respecte d'aquesta. Les mesures interiors de la nau són 5,5 m de longitud per 3,25 m d'amplària, i les de l'absis són 2,85 m de fondària per 2,2 m d'amplària.

Al fons del santuari hi ha una petita fornícula, que podria correspondre a una antiga finestra, tapiada per una sala construïda en adequar la masia per hostal. El mur de migdia es troba engruixit interiorment, fins a 0,5 m de la coberta. En els murs de tramuntana i de ponent, que són els únics que queden lliures exteriorment, s'observa el

parament d'*opus spicatum* fet amb pedres grans, lleugerament desbastades i disposades de forma regular. La façana de ponent presenta, descentrat, el portal d'entrada d'arc de mig punt, que és de factura més moderna que la resta de l'estructura. Està format per maons amb el caire exterior bisellat. En aquesta façana hi havia, fins fa pocs anys, un petit campanar d'espadanya, amb l'arc que el coronava de factura contemporània, corresponent a la restauració de la capella de l'any 1975. Segons les fotografies d'Antoni Gallardo, antigament hi havia només els dos muntants, sobre els que es sostenia una biga de fusta travessera de la que penjava una campana d'esquella, molt arcaica. Tant la campana, com el retaule, de considerables dimensions i amb relats de la vida de Sant Joan, foren robats als anys 80 del segle XX. Antoni Gallardo va deixar constància escrita d'una tradició oral local segons la qual una merla va trobar la imatge del Sant i el cos d'aquesta merla es conservava com a relíquia dins la capella. La relíquia també ha desaparegut.

La coberta de la nau, actualment esfondrada, era a dues vessants, amb teula àrab, i el carener perpendicular a la façana principal, que es trobava orientada al nord-oest. La teulada era una estructura de fusta, que constava d'una biga mestra disposada entre la façana de ponent i l'arc que emmarca el santuari, sobre la qual descansaven uns cabirons transversals sostinguts en l'altre extrem sobre els murs laterals. Al fons de la nau, a l'absis, hi ha el santuari, que es troba cobert amb una volta de canó seguit, lleugerament rebaixada. Les dovelles de l'arc que comunica l'absis amb la nau segueixen una disposició irregular, característica dels edificis preromànics.

Les característiques arquitectòniques de la capella de Sant Joan de Cavallar, que segueixen la tradició autòctona tardo-romana o visigòtica, caracteritzada pel parament d'*opus spicatum*, i absis carrat més estret que la nau, permeten situar cronològicament la seva construcció al segle X, probablement a la seva primera meitat. La seva importància històrica i arquitectònica és inqüestionable, ja que és dels únics temples preromànics al Vallès que conserva íntegrament la seva disposició original.

Aquest petit temple conserva encara l'antic topònim "Cavallar" nom amb el qual es coneixia el turó de Sant

Elies abans de la construcció de l'ermita. En censos del segle X ja es parla de la muntanya de Cavallar. I com a centre neuràlgic del veïnat, també anomenat aleshores "veïnat de Cavallar", s'edificà prop de la capella el mas Cavallar, l'actual can Nadal, que ja surt documentat al segle XIII. Hi ha una petita finestra tapiada a l'absis de la capella, tapada per la pròpia masia, que ens fa pensar que l'ermita és molt més antiga que la casa i que havia estat exempta. La masia i la capella de can Nadal van ser rehabilitades al 1610, i des del segle XVII ja es coneixen amb el nom de la família Nadal.

Actualment, es troba abandonada i en procés d'enrunament, i són indispensables mesures urgents per a evitar que les restes de la capella desapareguin definitivament.

EL SORELL

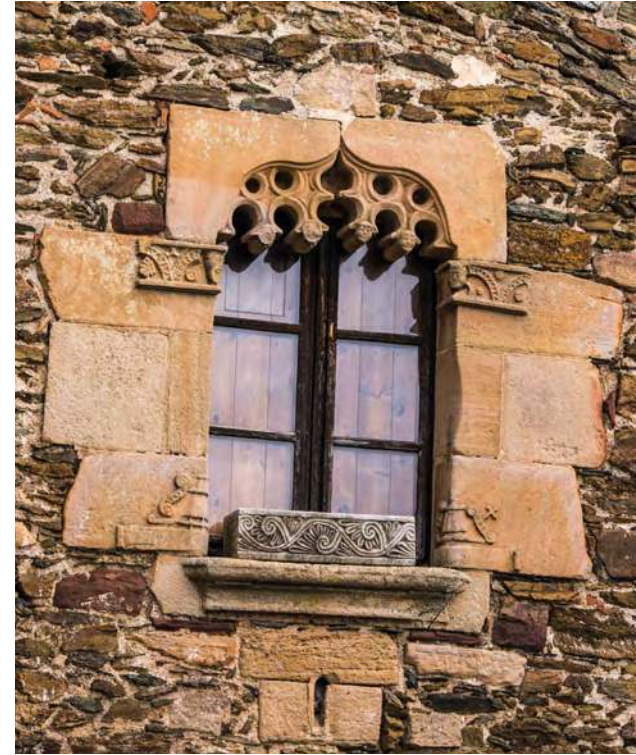
Can Sorell està situada a la solella del turó de Sant Elies, el petit promontori que sobresurt del turó, conegut com Pla Saperera, a uns 660 m sobre el nivell del mar, amb unes magnífiques vistes a la part alta del Vallès, al Montnegre, al Corredor i al Mediterrani. Sa Perera dona a la finca del Sorell una part de terreny amb menys inclinació que la resta del turó, afavorint l'agricultura, amb petits horts i camps, sempre combinada amb l'activitat pròpia de la muntanya: el bosc i la ramaderia.

Aquesta situació privilegiada, l'ha convertit en una de les masies més importants del veïnat de Muntanya i, també, de Vilamajor. I aquesta situació avantatjosa també es va reflectir en la construcció tant de la masia com de les construccions annexes del mas.

El Sorell, és doncs, un conjunt arquitectònic format per una antiga masia i diversos cossos, que formen patis interiors. La masia és de planta rectangular i consta de planta baixa, pis i golfes. La coberta és a dues vessants, amb teula ceràmica aràbiga, i el carener perpendicular a la façana principal, que es troba orientada al sud-oest. S'observa un realçat de la coberta de factura contemporània, per tal d'adequar-la a un nou cos.

El portal d'entrada és d'arc de mig punt adovellat, amb onze dovelles de pedra sorrenca, coneguda com la pedra del Figueró. També en destaquen, pedres del brançal ben gastades per l'afileu de les eines abans d'anar a treballar, ja que aquesta pedra és molt preuada per afileu les eines de tall.

Les finestres són de disposició irregular, amb llinda, brancals i lleixa emmotllurada, de pedra sorrenca, també del Figueró. En destaca la finestra situada sobre el portal, d'arc conopial lobulada, sobre fals capitell de decoració vegetal i les cares del que semblarien uns micos, molt similars als que també es troben a la masia del Cortès. Les altres finestres tenen dibuixos geomètrics circulars, possiblement de protecció, pròpia de societats supersticioses o temoroses del mal d'ull, les bruixes o el maligne. També hi ha una altre finestra amb un dintell amb la data d'una de les remodelacions de la casa i amb el nom del cap de família que la va dur a terme: "Any 1403 + Jvan Svrell". Els murs són de paredat comú, amb pedres cantoneres.

Perpendicular a la masia, hi ha un altre cos amb arcades, balconades i garita. Per darrera de la casa, destaca la capella amb campanar d'espadanya, així com dues grans finestres d'arc de mig punt. La majoria d'aquests annexos corresponen a les tasques pròpies del mas, espai pels jornalers, estables i corts pel bestiar, espais per l'emmagatzematge, pallers, etcètera.

La primera referència documental de la família Samarell, que podria ser l'origen del topònim Sorell, és de la requesta de l'any 1057 (Arxiu Fidel Fita), on s'esmenta a Ramon Samarell. Era una família influent, amb conreus i propietats al veïnat de Canyes i Muntanya, a la Vilalba de Cardedeu i a Malanyanes. Segons la historiadora Mercè Aventín, un document de l'any 1214 de l'arxiu parroquial de Sant Pere de Vilamajor - Arxiu Diocesà de Barcelona, que correspon a la venda d'una feixa propietat de Canovet del Casal de Baix "in parrochia Sancte Susanne in loco vocitato ad Chodalet", esmenta com a venedora a Arnaleta, dona de Guillem Surarell, que també podria relacionar-se amb can Sorell. A partir del segle XV també es troba el nom del mas escrit com a "Surell", ja que en el català central del Vallès, la "o" àtona es pronuncia "u". La casa es troba en el fogatge de l'any 1515.

A principis del segle XX, els propietaris de can Sorell van baixar a viure al poble, a la casa avui anomenada "can Baró" a l'avinguda Sant Nonet, número 11 i van llogar la masia al doctor Josep Trueta i Raspall, que hi va instal·lar una casa de convalescència. L'estiu de l'any 1934 la masia va esdevenir la colònia escolar de L'Institut-Escola de la Generalitat, fruit de l'empenta renovadora del seu director, Josep Estalella i d'Angeleta Ferrer i Sensat, paradigma de la renovació pedagògica en la docència de les ciències naturals. L'Institut-Escola va ser el primer assaig pedagògic continuat d'escola activa a l'ensenyament públic en l'àmbit de l'educació secundària, experiència educativa pionera dels anys 30. La finalitat de les estades de colònies mixtes al Sorell va ser de caràcter social, possibilitar una estada de lleure a tots aquells nens que

no podien anar normalment de vacances. Les colònies buscaven la col·laboració entre els assistents, la formació intel·lectual i la normalització d'unes conviccions que no eren pròpies d'aquell moment. En aquesta masia, Maria Aurèlia Campmany va passar-hi les colònies. En començar la Guerra Civil, l'Institut-Escola hi organitzava colònies pels fills dels combatents i els orfes. Actualment la

masia és propietat de la Fundació Roger Torné, dedicada a la prevenció de la salut infantil, a través de l'educació respiratòria i el contacte amb la natura. Cal destacar la publicació que feu Marta Avizanda sobre l'Institut-escola a can Sorell, al número 17, de la col·lecció Pau Vila de l'ICE de la UB, l'any 2007.

ALZINES DE CAN SORELL

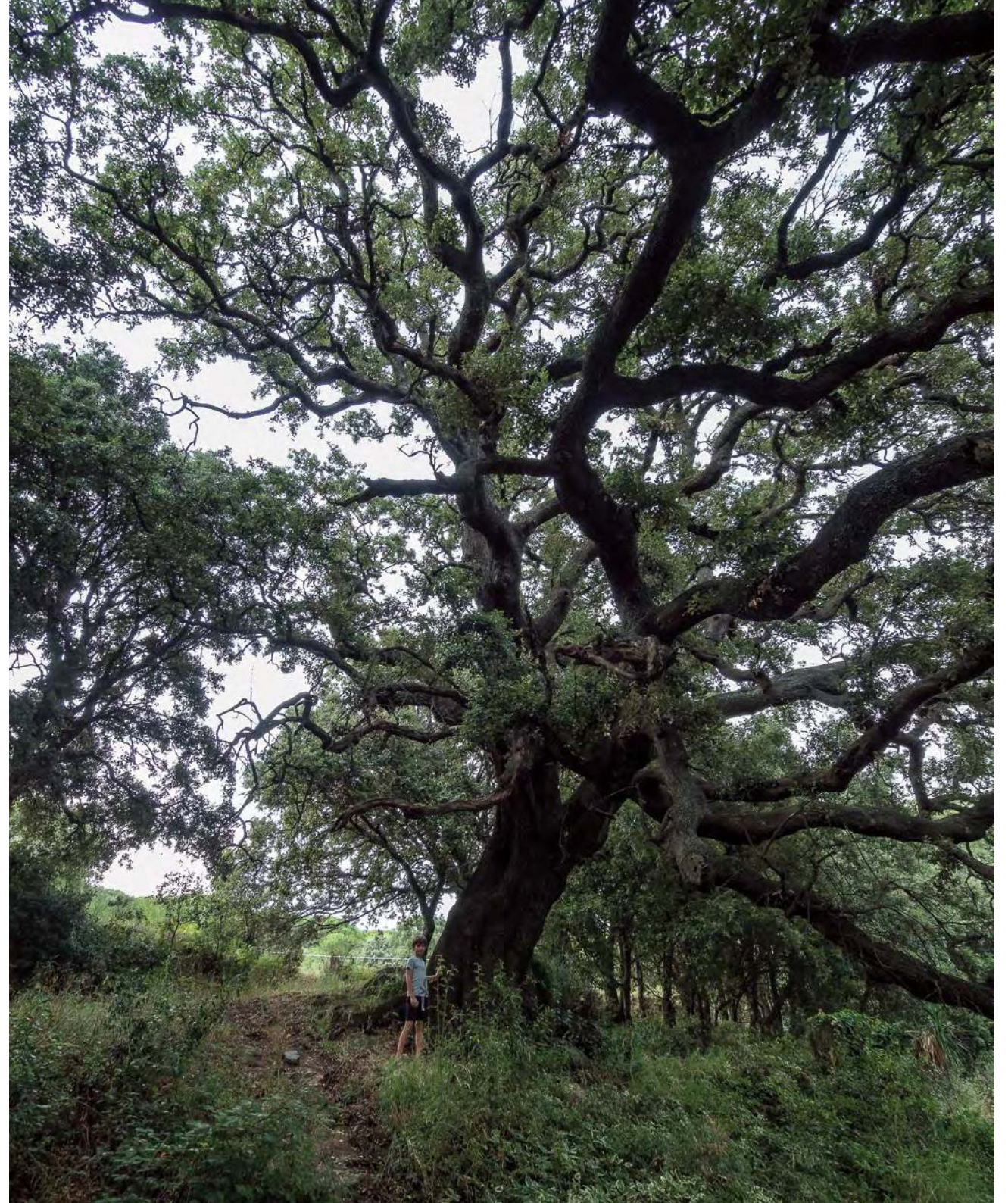
Darrere de la masia de can Sorell, a les proximitats del corral, s'alcen, majestuosos, dues alzines monumentals. Es tracta de dos exemplars enormes d'alzines (*Quercus ilex* L.) centenàries, de dimensions considerables. Les dues alzines tenen mides notòries de volt de canó i diàmetre de capçada. La seva forma arrodonida manifesta el seu ús com a morriola de bestiar. Ambdues estan considerades "Arbres Singulars" (AS) pel Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació de la Generalitat de Catalunya.

La més gran de les dues, es troba molt malmesa per la caiguda d'un llamp, que li va esberlar tota una branca principal lateral i li va causar mortalitat en la major part de la seva capçada. Presenta una cimentació amb totxanes a tot el costat afectat, en un intent per a salvar-la.

L'alzina més petita presenta una bona vitalitat. El seu tronc es divideix als 2,5 m en dues branques gruixudes que configuren una àmplia capçada.

FONT FERRUSSA

L'actual indret de la Font Ferrussa és un sot on hi ha diverses roques amb esclatxes, per on s'escolen algunes surgències molt dèbils d'aigua ferruginosa, procedents de la veta de l'antiga font, actualment desapareguda. Es troba al nord del barri dels Refugis del Montseny, al sot homònim de la font Ferrussa. Aquestes esclatxes a la roca van ser originades per explosius utilitzats, a la dècada dels anys 60 del segle XX, per tal d'obrir camins, durant les obres d'urbanització de Refugis del Montseny, i que van provocar la destrucció de la preuada font Ferrussa.

A l'Arxiu Tomàs Balvey de Cardedeu es conserva un manuscrit en castellà, probablement, el borrador d'una conferència pronunciada a la Reial Acadèmia de les Ciències i les Arts de Barcelona el 1837, segons consta en l'esmentat document, titulat “*MEMORIA SOBRE EL AGUA DE UNA FUENTE LLAMADA FERRUSA DE CASA SORELL TERRITORIO DE VILAMAJOR.*”

La historiadora Mercè Jordà va fer un estudi del manuscrit esmentat, que us resumim a continuació: L'autor narra que fruit d'una excursió a l'estiu del 1836, es va topiar amb “*un ser natural digno de la mayor atención al Naturalista fisiólogo y químico por sus particulares y escasa en este Principado que es agua cargada de sulfato ferroso digna de la mayor consideracion por producir en el cuerpo doliente unos efectos muy diferentes de los causados por las aguas que tienen en bastante cantidad el carbonato ferroso*”. Balvey situa aquest “ser natural” al terme municipal de Vilamajor, a un quart d'hora de can Sorell, direcció nord, el qual s'hi podia accedir en carruatge fins a pocs metres.

Diu Jordà que la descripció que fa de la font és d'una cura i d'una meticulositat extraordinària i en ella dóna proves d'un bon esperit científic i una acurada metodologia. Descriu, en primer lloc, les característiques aparents: transparent, incolora, inodora; el sabor, metàl·lic; i la temperatura, uns 15° a l'estiu. Tot seguit, exposa amb molt detall totes les proves a què la sotmet per tal de

definir-ne la seva composició i propietats. No ens en podem estar de transcriure la descripció: “*abandonada al aire libre desprende muy pocas burbujas; tratada con el agua de cal da escasamente precipitado el cual es soluble con efervescencia en el acido nitrico; llenando á medias una botella de agua é introduciendo sobre su nivel un cuerpo en ignicion no se apaga; con las sales boristicas solubles forma abundante precipitado blanco insoluble en el acido nitrico; tratando el agua con la tintura de agallas se ennegrece á los 6 minutos, con el cianuro ferroso potasico forma precipitado azul al cabo de pocos minutos, con el sulfidrato potasico lo forma negro, y á mas la telilla que se observa en el agua al pié de la fuente que al contacto con los rayos solares despliega los variados y hermosos colores del arco iris no queda ninguna duda que esta agua es ferruginosa; y a pesar de que tenga una cortísima cantidad de acido carbonico no se puede negar que el hyerro esta disuelto á favor del acido sulfurico como queda demostrado por los reactivos citados, y á mas los mismos espresan que el acido sulfurico y hyerro forman un sulfato ferroso por lo que sus virtudes médicas son tónicas y aperitivas, con todo como el agua separada de la fuente dando sobre ella el aire atmosferico y este cediendole su oxigeno la transforma en sulfato triferrico que se precipita, cambia en virtudes médicas en cuyo caso dicha agua es astringente.*”

Al segle XIX, la font Ferrussa era molt concorreguda per les seves propietats medicinals, com a remei per l'anèmia. La seva fama va fer, fins i tot, que les seves aigües es comercialitzessin a la botiga Casa Figueras, situada a les Rambles de Barcelona.

La font fou molt reconeguda no només pels vilamajorencs que hi pujaven a fer fontades. També era recomanada per guies de viatge del segle XIX i fins i tot pels metges de Barcelona als malalts que patien d'anèmia. La font alimentava la masia de can Sorell i els romeus que s'enfilaven a l'ermita de Sant Elies. Tot això, abans que es desviés el camí de l'ermita i es perdés la font amb obres d'urbanització dels Refugis del Montseny.

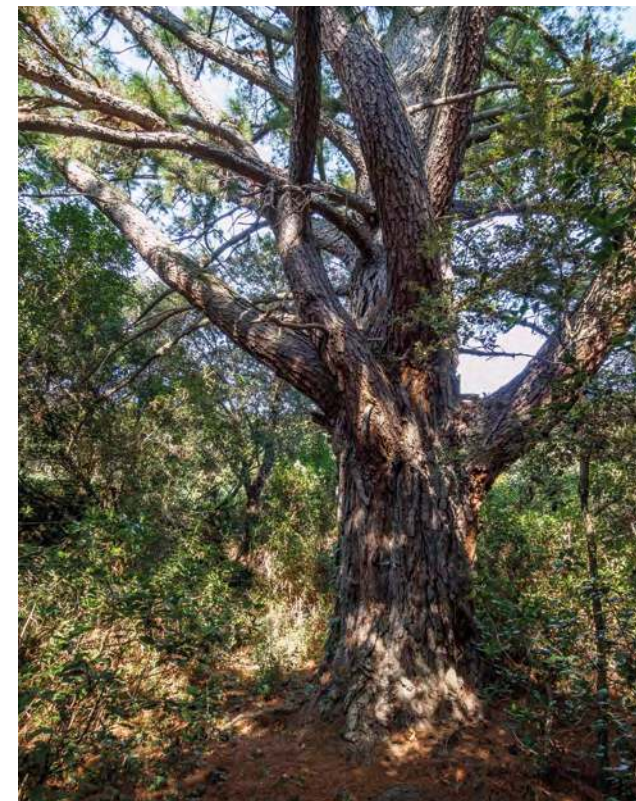

PI DE CAN FERRUSSA

Can Ferrussa era una casa de petites dimensions de la qual no en queden ni vestigis, només el topònim. Està situada a la zona sota la font. També hi ha la feixa de can Ferrussa, al mateix indret.

A prop, sota el camí que porta de la font Ferrussa a Vallmanya, hi ha un exemplar de pi pinyer (*Pinus pinea*) centenari situat en una zona boscosa, pròxima a l'Arboç Gros, a l'alçada d'una cruïlla de pistes.

Es tracta d'un espècimen majestuós, amb un perímetre de tronc de 4 m i una gran alçada. Té una volta de canó d'uns 20 m de diàmetre.

LA COVA D'EN SORELL

La cova d'en Sorell es troba sota un gran bloc de pedra, en un indret amagat i emboscat. Per accedir-hi, cal prendre la pista que va del poble al veïnat de Santa Susanna, i uns 300 m abans de la zona dels Castanyers, caminar uns 20 m a l'est de la pista.

Es tracta d'una petita bauma d'uns 2 m de profunditat, probablement utilitzada com a refugi temporal al llarg del temps, vinculat a les artigues de can Terrer, que es troben just a sobre, a l'altre costat de la pista.

FONT DEL SOFRE

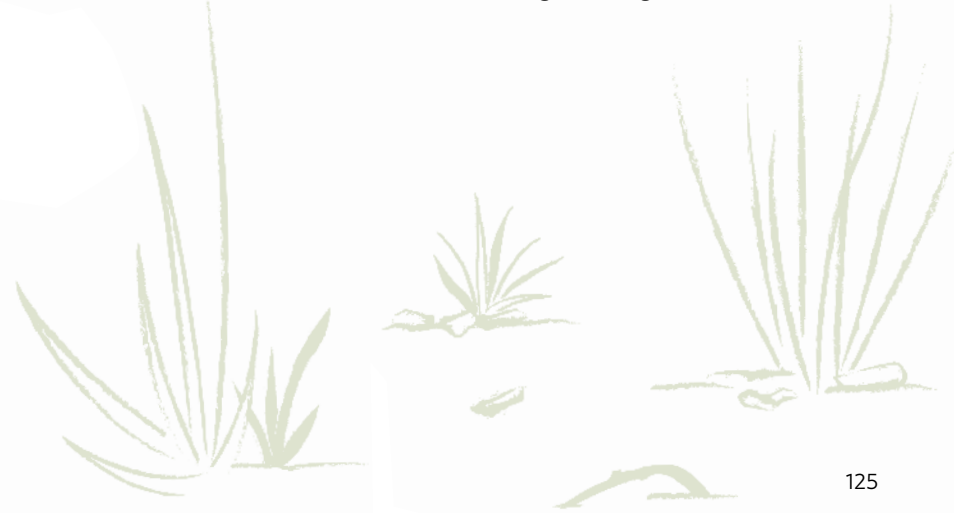
Es tracta d'una font natural d'aigua, que brolla d'una petita veta situada a un marge rocós, que es va gratar per seguir una veta de carbó de mala qualitat i improductiva, fet pel qual de seguida es va abandonar.

Fruit d'aquella ferida al marge de la muntanya, en va sortir un broll d'aigua formant un toll de color rogenc taronjós, que tenyeix el terra per on passa. La quantitat de ferro de l'aigua és força elevada.

El seu nom prové de les taques groguenques que presenta el marge on es troba, enmig de la molsa i destaquen pel fons negre del carbó que surt entre la pissarra. No obstant, les restes groguenques s'han confós amb sofre, d'aquí el nom de la font. Però en realitat no ho és, ni l'aigua fa la típica olor d'ous podrits que fan les aigües sulfuroses.

L'indret ha estat objecte, recentment, de tasques de tala i desbrossament, amb el conseqüent pas de maquinària, que ha provocat l'esllavissament de bona part del marge on es troba la font, i la desfeta del seu característic toll d'aigua.

La font del Sofre, juntament amb les fonts Tosca i del Ferro, una mica més avall, recullen les aigües ferruginoses de la banda de ponent pla Sa Perera. A la banda de llevant de Sa Perera, una altra font, l'avui perduda font Ferrussa també brollava aigua ferruginosa.

FONT DE LA TOSCA

Al segle XIX va haver-hi un intent d'exploració minera al sot d'en Borrell per buscar les vetes de ferro que tenyien de vermell les surgències de la zona. Un dels intents infructuosos, va deixar un parell de mines molt curtes, de poc més de 2 m de profunditat, on hi havia pedra tosca, pròpia del Borrell. La tosca és una roca porosa i trencadissa que es forma lentament per la precipitació del carbonat de calci sobre les plantes del voltant de la surgència, especialment la molsa, i quan s'evapora resta el carbonat que es va acumulant fins a crear la pedra.

La mina de la font Tosca es va abandonar de seguida però va trobar-se amb un petit aquífer que supura poca aigua però de forma constant, que va omplint una bassa al peu de la font. Tot plegat ha deixat un enclavament humit enmig de la part solella de la muntanya. La font Tosca, juntament amb les fonts del Sofre i del Ferro, recullen les aigües ferruginoses de la banda de ponent pla Sa Perera. A la banda de llevant de Sa Perera, una altra font, l'avui perduda font Ferrussa també brollava aigua ferruginosa.

La mina de la font Tosca, que es troba mig ensorrada i conserva uns 2 m de profunditat, presenta alguns puntals de fusta ja podrits i engolits per la molsa i plantes endògenes d'indrets humits, que li atorguen una gran bellesa natural.

A tocar de la font hi ha una petita mina d'aigua, interiorment bastida amb pedres i coberta amb lloses de pissarra. La font actualment està en desús.

FONT DEL FERRO

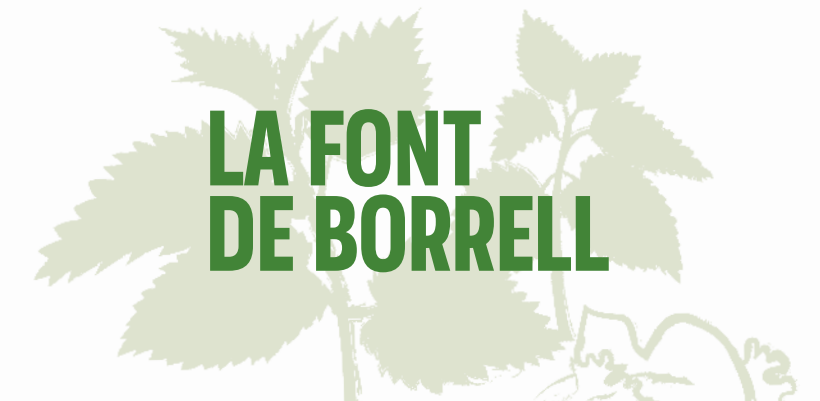
Molt propera a la font Tosca, al sot, una mica més amunt del basal de la font Tosca, en un altre dels intents de trobar vetes de ferro es va trobar una petit surgència d'aigua ferruginosa que taca de taronja vermellós el terra per on passa. El color roig de les seves aigües va fer que s'anomenés: font del Ferro.

Entremig del marge de pedra pissarra i la molsa, va sorgint, de mica en mica, l'aigua de la font del Ferro, deixant un entorn una mica enfangat. La font no està aranjada, ni té un broc pròpiament dit. És només una déu d'aigua que, juntament amb les de la font Tosca, es recull a les basses que hi ha uns metres sot avall.

Si bé no és tan coneguda com la font Ferrussa, que es trobava a la banda de llevant del turó de Sa Perera, la font del Ferro també és un dels exemples de font d'aigua ferruginosa pròpia del turonet aferrat a Sant Elies.

La font del Ferro, juntament amb la font del Sofre i la font Tosca, recullen les aigües ferruginoses de la banda de ponent del pla Sa Perera.

LA FONT DE BORRELL

La font de Borrell es troba a les proximitats de la cruïlla del camí de Sant Elies amb el del Cortès. És una de les més concorregudes del municipi perquè es troba en un punt emblemàtic de la muntanya, a peu del camí i, a més, té un cabal abundant i constant durant tot l'any. Però no sempre ha estat tan coneguda.

Tot va canviar als anys 60 del segle XX quan els nous propietaris de can Sorell no van voler que el camí tradicional de Sant Elies passés per la seva finca i el van desviar amb mesures contundents i expeditives, fins al punt de posar guàrdies armats al camí.

El camí de pujar a l'ermita de Sant Elies i d'accés a Santa Susanna es va desviar pel serrat d'en Borrell i l'antiga font de Borrell va substituir a la font Ferrussa com a lloc d'abeuratge dels caminaires. A partir d'aleshores, cada vegada va ser més i més coneguda.

L'antiga font de Borrell tenia una petita mina que rajava per una teula un bon raig sot avall. Fa 200 o 300 anys, l'hereu i propietari de la font va voler canalitzar l'aigua cap a la seva masia, can Planell, uns metres més avall, però la conducció havia d'entrar en una altra finca: la de can Surell. Aleshores van arribar a un acord amb el qual l'aigua es portaria en una arqueta d'estil romà que repartiria l'aigua a parts iguals entre les dues finques. La conducció era una canalització de ceràmica que amb els anys els senglars s'han cuidat de desenterrar i escampar muntanya avall. Actualment, l'aigua viatja subterràniament per una conducció de plàstic, però pel bosc encara apareixen restes de l'antiga conducció de ceràmica.

L'any 1968, es va arranjar la font i l'arqueta, afegint-hi un abeurador pel ramat i altres bestioles silvestres, des de salamandres fins a senglars, passant pels excursionistes que s'enfilaven cap a Sant Elies. Aquesta imatge és la que ha estat gravada a la retina els darrers gairebé cinquanta anys.

Recentment, el 2013, el Parc Natural arranjà de nou la font. Trobarem un mur de pedra a l'estil tradicional: còdols de riu amb trossos de ceràmica. Entre les pedres del nou mur de la font, es van inserir testimonis de teules de l'antiga canalització que conduïa l'aigua a les masies de can Sorell i can Planell. Ara, l'aigua de la font de Borrell, raja per un broc d'acer inoxidable a una pica de pedra que fa d'abeurador, com l'anterior. Al rebaixar el terra, el broc ha quedat més elevat i facilita la beguda. Al costat de la font, hi ha un banc de fusta de castanyer i hi creixen boixos i un ufanós plataner.

A les zones seques i de clima mediterrani més càlid, les surgències naturals d'aigua, com la font de Borrell, són vitals per a la flora i fauna, ja que s'hi crea un lloc humit que actua com un petit oasi de vital importància per als petits amfibis (tritons, salamandres...), a banda de servir de lloc d'abeuratge de senglars, ramats d'ovelles, petits mamífers (ratolins de bosc, esquiroles, conills...), insectes, rèptils i ocells.

Les recents anàlisis de control de la qualitat de l'aigua han detectat la presència d'una bactèria perillosa per a la salut humana: l'*escherichia coli*. En cap cas begueu l'aigua de la font.

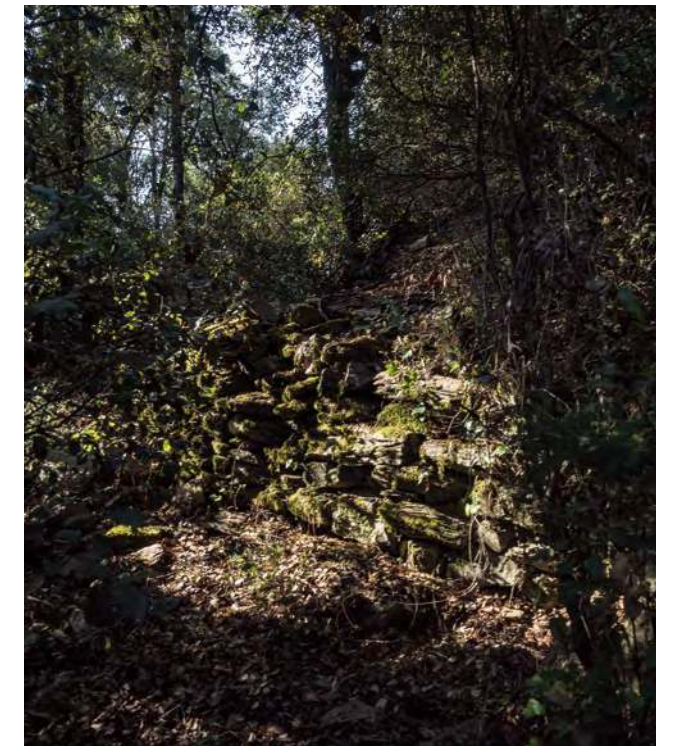

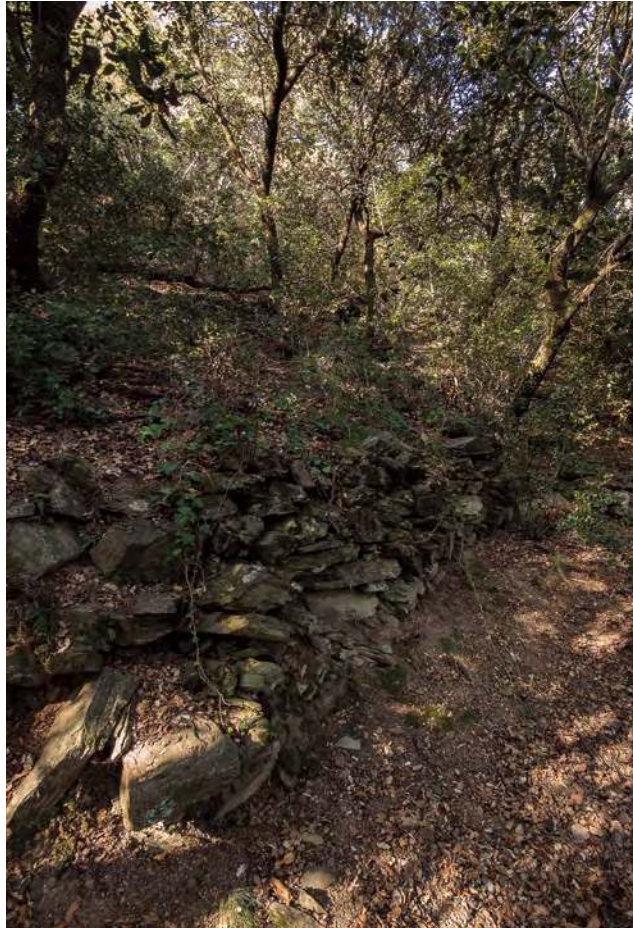

LA FAJOLERA

Força més avall de Roca Pera, a la banda de ponent del serrat del Borrell hi ha un enclavament conegut com la “Fajolera”, emprat per la colla dels caçadors del senglar, per esperar el seu pas durant les jornades de cacera.

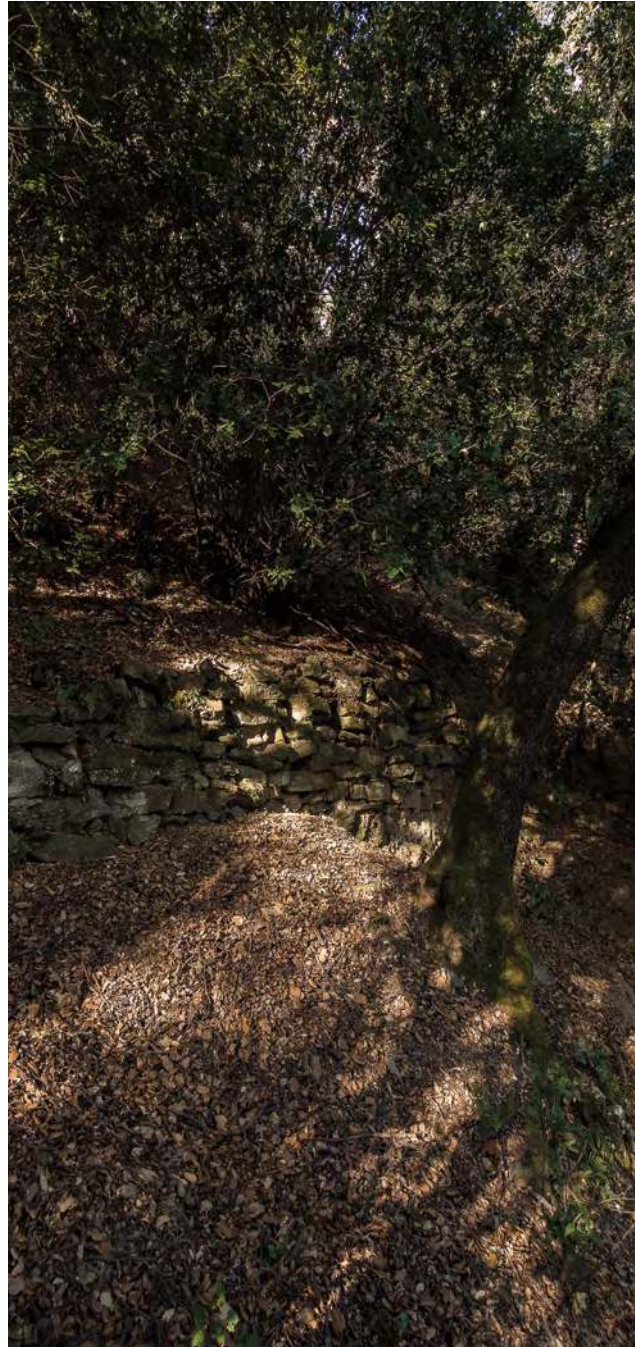
El nom del lloc prové d’una casa petita o una barraca de dimensions mitjanes de la qual en tenim molt poca informació. De l’edifici, abandonat segurament abans del segle XX, només en queden algunes estructures, murs i feixes, fets amb pedra seca, tot mig engolit per l’alzinar.

L'ús de la barraca era puntual per a treballadors de la muntanya en èpoques concretes de l'any, probablement del mas principal, el Cortès. Sabem que a la Fajolera no hi va viure ningú de forma permanent almenys entre el segle XVII i el seu abandó definitiu a principis del segle XX.

El topònim ens remet al fajol. El fajol és un fals cereal ja que no és una gramínia ni té gluten, però es cultiva i se'n feia un ús similar. El fruit és molt fosc, gairebé negre, per això del fajol també es coneix com el blat negre. Tot i que el seu gra retarda la sensació de gana i es feia servir el alguns llocs per fer pa, generalment era emprat com a menjar pel bestiar.

FONT ROJA

Entre el coll de Sant Elies i la Plana d'en Vilardell hi ha el sot d'en Pere Brut. En mig d'una plantació d'avets, al fons del sot, hi ha una font natural, una surgència sense cap arranjament, sense broc ni mina. La déu no és molt cabalosa i acostuma a ser un bassal enfangat i embardisat on els senglars s'hi banyen cercant la frescor del fang i posteriorment es rasquen als troncs dels avets propers.

El naixement d'aigua, conegut com la font Roja, és l'inici del torrent homònim. El nom de font Roja és perquè la seva aigua és ferruginosa i de vegades fa petites acumulacions d'aigua vermellosa tot i que és molt menys ferruginosa que les fonts del Sofre, del Ferro o Ferrussa.

Una mica torrent avall, al marge esquerre hi ha la cata de mina de la Font Roja.

POU DE LA FONT ROJA

Uns metres torrent avall de la Font Roja trobem a mà esquerra les restes d'una estructura que sembla un pou rectangular, d'uns 2 m x 1 m excavat directament a la roca uns 6 m de profunditat, sense cap tipus de revestiment. D'aquesta estructura no en tenim cap referència documental. Està excavat prop del sot, en un terreny amb molta pendent. A dalt, potser per evitar que terra esllavissada entri a l'interior, hi ha un mur de pedra seca. Si estava cobert amb una cúpula, aquesta ha desaparegut.

Abans d'arribar al fons del pou, quan queda una mica més d'1 m del cul del pou, s'ha excavat a la roca una mina horitzontal, estreta (menys d'un metre) però prou alta per passar-hi una mica ajupit. La mina, d'uns 2 o 3 m de llargària, surt al sot, prop del torrent.

Una mica més amunt de la sortida de la mina, al marge dret, hi ha les restes d'una barraca derruïda, de planta quadrada, de poques dimensions, on probablement hi vivien de forma temporal, hi treballaven o hi deixaven les eines, els encarregats de fer funcionar aquesta estructura.

El pou de la font Roja sembla un pou de cata que es va fer a la zona per valorar la viabilitat d'obrir una mina d'extracció de coure i d'or. La cata a la roca va aportar la presència de filonets de quars amb d'altres minerals, encaixonats entre unes pissarres del Silurià. Els minerals presents són galena, pirita, goethita, calcita i, naturalment quars, però la cata no va aportar la quantitat suficient de mineral per a fer viable una mina d'extracció i, finalment, es va abandonar.

El turó de Sant Elies, el serrat d'en Borrell i el turonet de Sa Perera presenten quantitats elevades de minerals, com per exemple, el ferro, fet pel qual apareixen moltes surgències d'aigües ferruginoses, com la font del Ferro, la font del Sofre, la font Tosca, la font Ferrussa o, també, la font Roja.

Fa tant de temps que aquest pou està abandonat que no s'ha trobat ningú viu que l'hagi vist en funcionament. Això ha provocat que hagin aparegut diverses teories no confirmades de la utilitat del pou de la font Roja. Hi ha qui diu que també es podria haver emprat com un pou de glaç. En aquest cas, una mica torrent amunt, al sot de la collada de Sant Elies, hi ha uns buits excavats al llit on podria ser que es gelés l'aigua que posteriorment es tallava en blocs i aquests es desaven dins del pou. La mina del pou ajudaria a emmagatzemar les primeres fileres i quan a l'omplir el pou es tapava la mina, s'ompliria i es buidaria per dalt.

Però aquesta hipòtesi ens presentaria un pou de glaç molt diferent als de la resta de la zona i fins i tot diferent de la resta del Montseny. La forma amb la qual es construïen els pous de glaç, com el pou de neu del Diable o la poua d'en Cuc o de Sant Elies, és de forma circular. Els pous, més sofisticats que les poues, eren una construcció subterrània de planta circular (no n'hem trobat de quadrada pels voltants). A més eren de dimensions molt més grans, uns 4 o 5 m de diàmetre. El forat, s'acostumava a revestir quan estava excavat a la terra

(per evitar esllavissades) i no es revestia quan s'excavava directament a la roca. Rarament trobem una mina com la del pou de la font Roja, ja que sempre s'emplenava i es buidava per dalt.

No obstant, hi ha qui advoca una altra hipòtesi: que no fos un pou de glaç sinó un antic centre d'explotació del que el pou seria més aviat un forn, una rajoleria o una farga que podria estar lligada als vells pous i mines de coure de la font Roja, on es diu que també s'hi havia buscat or. Al forn s'hi haurien cremat troncs o carbó vegetal, que s'introduïa per la mina horitzontal. El forn podria arribar a 1000 graus de temperatura, suficient per coure ceràmica o reduir el mineral (mena) per obtenir ferro o coure. Tot i que no s'han trobat indicis de foc, ni carbó ni cendres.

Tot i que el més probable és que sigui un pou de cata minera, uns estudis arqueològics a la zona podrien posar llum i donar-nos més informació d'aquest element.

CASTANYEDA DEL TERRER

Castanyeda d'origen antròpic, formada per un gran nombre d'exemplars de castanyers (*Castanea sativa*). L'escorça és bruna i més llisa en els exemplars més joves i gruixuda, gris-fosca i clivellada en estelles encreuades longitudinals, en els exemplars més vells. Les fulles d'aquests arbres són simples, alternes i caduques amb el pecíol curt i el limbe d'uns 20 cm de llargària per uns 5 cm d'amplada. L'anvers és lluent. Les flors masculines són disposades en aments compostos de 5 a 6, o més, glomèruls de flors. En canvi, les femenines es troben al peu de les inflorescències masculines en petits grups. El fruit d'aquest arbre és la castanya, que es reuneix en un màxim de 3, dins d'una pellofa coriàcia i espinosa, que s'obre a la tardor i cau al terra.

La castanyeda del Terrer és un indret de gran valor paisatgístic i una zona de nidificació d'un gran nombre d'ocells.

Tradicionalment, l'home ha afavorit la plantació de castanyers per a l'aprofitament del seu fruit i de la seva fusta. Les castanyedes ocupen una extensió considerable al massís del Montseny, per les seves condicions favorables del sòl i del clima.

El seu conreu es va estendre en època romana per a l'obtenció de farina panificable de castanya.

El Castanyer Gros del Terror es tracta d'un castanyer *Castanea sativa* Miller de grans dimensions, que creix al marge del camí de Santa Susanna, a la vessant de llevant del turó de Sant Elies, a la castanyeda coneguda com a, simplement, "els Castanyers". És un imponent exemplar

de capçada ampla. Té l'escorça viva, però l'ànima buida, ja que diverses espècies de la fauna forestal buida el seu tronc per a nidificar i fer-hi caus. És un dels exemplars més destacats de d'aquesta espècie que prolifera per tot el massís del Montseny.

Una mica més avall, a la mateixa castanyeda, trobem el Castanyer de la Baga del Terror, es tracta també d'un exemplar de *Castanea sativa* Miller centenari. És un enorme exemplar, de característiques similars al proper Castanyer Gros del Terror. Destaca especialment per la seva gran alçada i per la seva capçada.

ALZINA RODONA DE SANT ELIES

Als anys 80 del segle XX es va produir un incendi al cim del turó de Sant Elies deixant un paisatge pelat sense arbres, un gran prat amb algun arbust escadusser. Després del foc, l'Alzina Rodona fou l'únic arbre que quedà a la carena. La seva protuberància va marcar el perfil del turó, fent-lo reconeixible des de quilòmetres de distància. Amb el temps, però, l'efecte icònic i singular es va anar desdibuixant a mesura que creixien noves petites alzines pels voltants.

L'alzina Rodona de Sant Elies (*Quercus ilex*) és un exemplar monumental i centenari de grans dimensions (320 cm de volta de canó i una capçada d'uns 16 m de diàmetre) que ha sobreviscut a nombroses tempestes elèctriques i incendis. Està situada a la carena, sota la cara de migdia del turó de Sant Elies, a tocar del marge de llevant de la pista forestal, a uns 400 m abans de l'ermita. Destaca especialment per la seva gran alçada i la seva capçada densa i arrodonida.

El seu gruixut tronc està marcat per un llamp fruit d'una tempesta elèctrica, que partí una gran branca i aquesta quedà morta i subjectada per les altres branques que sí van sobreviure.

L'ERMITA DE SANT ELIES

Dalt del turó, antigament conegut com a “Muntanya de Cavallar” hi ha una ermita dedicada a tres sants: el principal, que dona nom al temple i al turó, és Sant Elies; i els altres dos són Sant Marc i Santa Teresa. El temple havia acollit un triple aplec, un per cadascun dels seus patrons: a la primavera, el 25 d'abril, dia de Sant Marc; a l'estiu, el 20 de juliol, per Sant Elies; i a la tardor, el 15 d'octubre, dia de Santa Teresa. Actualment, però, només se celebra l'aplec de primavera.

Segons la llegenda, l'origen de l'aplec de Sant Elies es remunta al segle XIV, concretament a l'any 1333, conegut com «lo mal any primer» degut a una molt mala collita de blat. Allà va començar una època de penúries als Països Catalans: inflació descontrolada de preus, escassetat de les collites, sequeres i epidèmies severes, entre elles la de la pesta negra, que es va endur entre el 20 i el 55 % de la població. La mort s'estenia a totes les cases, pobles i ciutats sense aturador i ningú en coneixia el motiu.

És en aquest context que els prohoms de Vilamajor, segons el mossèn Pere Ribot, convençuts que tot era un

càstig diví, van anar a demanar consell al pare abat de Santa Fe. L'abat els orientà cap a la devoció a Sant Elies fent-los memòria que aquest profeta acabà amb la fam del poble d'Israel després de 3 anys d'una mancança terrible d'aliments. Els vilamajorencs feren la promesa que, si Sant Elies els escoltava les pregàries, en agraïment, li construirien una capella en honor seu. Diu Pere Ribot que l'epidèmia cessà i arribaren les pluges que mancaven. El lloc escollit fou al turó de Cavallar.

Tot i així, malgrat la llegenda, la primera referència documental de la capella és molt anterior ja que l'any 1226 (Arxiu parroquial de Sant Pere de Vilamajor - Arxiu Diocesà de Barcelona), trobem el testament d'Antic Tàpies que li lliga dos diners..

Pere Comas, ens recorda al seu llibre Sis-cents anys de carreratge que el 13 de gener de 1345, Berenguer de Sentmenat, cavaller i Senyor de Vilamajor i Cardedeu, fa testament on deixa constància del llegat de 5 sous per als rectors de les esglésies de Sant Pere de Vilamajor i Cardedeu, perquè preguin per la seva ànima, i també deixa altres sous per a les capelles de Sant Elies, de Sant Joan (de Cavallar) i de Sant Jaume de Rifà.

La seva adscripció territorial ha anat canviant al llarg dels anys. Des d'èpoques remotes havia estat vinculada a Sant Pere de Vilamajor i, entre el primer terç i final del segle XVIII va passar a la demarcació parroquial de Sant Esteve de La Costa del Montseny, a través de Santa Susanna, la seva sufragània. Quan aquesta va recuperar la seva independència, l'any 1868, l'ermita de Sant Elies va passar a dependre directament de la nova parròquia fins a l'any 1921, en que va retornar a la demarcació de Sant Pere de Vilamajor.

Els vilamajorencs, penedit, decidiren renovar el culte a Sant Elies i van engrandir la capella a banda i banda amb la construcció d'una casa per un ermità perpetu que en tindria cura. Els més fervorosos devots foren en aquella ocasió els feligresos de Tagamanent, que donaren 150 lliures i feren un aplec que, en paraules de Pere Ribot, fou un «veritable esdeveniment», on l'amo del Vellit aportà dos xais i la carn fou repartida pels assistents. A la figura de Sant Elies s'afegí la del profeta Enoc. Els veïns de Tagamanent van oferir una campana provinent de Sant Martí de Cogul per col·locar-la al nou campanar d'espada de Sant Elies. Aquesta campana, coneguda com «la Vella» es conserva i és la que encara sona als aplecs. El primer ermità fou fra Cirera, qui, a més de pregar i tenir cura de l'ermita, feia un gran foc la vigília de cada aplec. Fins i tot el bisbe auxiliar de Barcelona hi pujà a celebrar una eucaristia i hi feu l'ofrena de sis candelers i unes tovalles.

Es té coneixement de l'existència d'ermitans a Sant Elies des de mitjan segle XVII, tot i que en desconexem els noms. No es possible conèixer més dades perquè la documentació de l'arxiu de Sant Esteve de La Costa anterior a l'any 1714 fou cremada per les tropes castellanes de Felip V, per castigar el suport dels seus habitants a l'arxiduc Carles. El primer document que esmenta l'ermità de Sant Elies és el testament del rector de La Costa del Montseny, Mn. Ramon Raurich, de l'any 1665. Els noms dels primers ermitans dels que es té referència documental són Andreu Girola i Maria Girola, que es mencionen al Llibre de Bateigs, l'any 1727, en ser padrins d'Elies Espina i Tragurà de Santa Susanna. A partir de l'any 1734 el valuós llibre d'administració de l'ermita de Sant Elies deixa constància escrita dels successius ermitans fins a l'any 1859.

L'any 1734 va prendre possessió de l'administració de Sant Elies, Josep Llobeta, que va estar 34 anys en el càrrec i hi va iniciar una dinastia familiar. Va ser l'etapa de més devoció i major activitat a l'ermita. Josep Llobeta va ser succeït l'any 1769 per Jaume Sanitges, casat amb la filla de Josep Llobeta, que va ser l'ermità fins a l'any 1784, en que va entrar el seu germà com a nou ermità, Valentí Sanitges. L'any 1793 va ser succeït per Magí Cervera, fins a l'any 1800 en que va prendre possessió del càrrec Josep Ninet, fins a la seva mort l'any 1808. L'any 1808, amb la invasió francesa, l'ermita va quedar pràcticament destruïda i totalment saquejada. Va ser restaurada pels veïns de Santa Susanna, i es va iniciar una nova etapa caracteritzada per un llarg enfrontament amb els rectors de La Costa. Aquest enfrontament probablement va influir en el reconeixement, l'any 1868, de la independència de la parròquia de Santa Susanna, deixant de ser sufragània de La Costa. Els següents ermitans, per ordre de successió, van ser: Guillem Bigas Cerdà, Josep Codina, Mateu Serra, Víctor Cirera, succeït per un altre ermità del qual desconeixem el nom, i Joan Figueras. L'últim ermità, Salvador Palau i Tomàs, va exercir fins a l'any 1914, en que Sant Elies va ser abandonada.

Més endavant, el campaner Joan Carol i l'exvicari de Sant Pere de Vilamajor, Mn. Valls, es conjuraren per tornar a reconstruir l'ermita. Valls havia estat traslladat a Mollet, però es presentà a dalt del turó amb nombrosos feligresos molletans que s'afegiren als de Sant Esteve de Palautordera i Sant Pere de Vilamajor per dur a terme la restauració. No només restauraren la capella, sinó que, a més a més, construïren una cisterna a llevant per asseugar els romeus. L'obra s'inaugurà amb una gran festa el 3 de novembre de 1923.

Arribada la Guerra Civil, un escamot vingut de Sant Esteve va pujar a cremar l'ermita, no sense abans aturar-se a les Planes del Cortès per exigir-los que els servissin un bon àpat, a la colla. Poc sabien que, hores abans, en Ramon Illa de les Planes havia baixat la campana i l'havia amagat al paller de la mateixa casa per protegir-la. Amb bones paraules i unes bones rondes de vi de la bóta, els va convèncer que no cremessin l'ermita i van tornar poble avall fent ziga-zagues. Uns 3 o 4 anys després, anà a viure a Sant Elies en Pere Brut, un muntaner que malvivía fent de jornalier a cases veïnes. En un descuit, es calà foc i la casa de l'ermità i l'ermita foren víctimes d'un incendi. En Pere Brut baixà a viure a les Planes i l'ermita quedà altre cop abandonada.

Fruit d'una nova gran sequera, es tornà a restaurar l'ermita, que s'inaugurà el 24 d'agost de 1945, gràcies a la iniciativa d'Elies Montclús de Sant Esteve. Es recolliren diners per adquirir una nova imatge de Sant Elies i fer les obres necessàries per poder tornar a celebrar l'aplec, que actualment només té lloc cada 25 d'abril, per Sant Marc.

L'aplec ha mantingut al llarg dels anys la pujada a peu (tot i que cada vegada més gent hi puja en cotxe), la missa i el cant dels goigs. Només en anys d'extrema sequera s'ha fet processó del Sant Crist de la Costa (la darrera vegada fou el 2008). El costum de la benedicció dels termes a dalt del cim ja fa anys que no se celebra, així com els focs de les diferents carnades que feien cada família o grups d'amics, ja sigui a l'era de l'ermita o a les fonts properes del Cortès (on hi havia l'alcalde, regidors i gent propera al consistori) o la de Les Planes

(on hi anava la resta). Algun any esporàdic s’hi ha sentit algun grup de música o s’hi ha vist algun joc per la canalla, però no ha quallat com un acte fix en el programa. També en destaca la tradició de la colla gegantera de La Força de pujar els gegants a peu des de Sant Pere de Vilamajor quan l’aplec s’escau en cap de setmana.

El 2014, la volta de l’ermita s’esquerdà i amenaçava de caure. Així, doncs, l’Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, al 2015 l’arreglà, restaurà la façana i tornà a dotar l’ermita del seu campanar d’espada original. No obstant, la campana «la Vella» no hi és, ja que, per por a robatoris recents, es guarda tot l’any al centre d’informació La Mongia de Vilamajor i només es puja cada 25 d’abril perquè soni el seu so esquerdat, similar a un esquellot, anunciant que la festa ha arribat. La doctora en història Laura de Castellet, especialista en el so de l’edat mitjana, l’ha datat entre el 1250 i el 1300, fet que suposa que seria la campana romànica conservada més antiga de Catalunya. La Vella té la forma pròpia de les campanes romàniques, allargada, d’una tipologia anomenada “Zuckerhut”. Té una alçada d’uns 52 cm i pesa uns 23 quilos. En moments de conflicte, els pagesos de la zona l’han anat amagant i protegint, tenint-ne especial cura, fins arribar als nostres dies.

Així, doncs, el temple de Sant Elies, entre el pas del temps, epidèmies, sequeres, guerres i abandons, ha anat canviant de forma i aspecte considerablement al llarg del temps. De fet, es desconeix com havia estat en el seu origen. Les troballes de pedres amb forma de nervis de granit del que podria ser una volta de creueria o caps de capitell, fa pensar que la capella original hauria estat més gran i més sofisticada arquitectònicament que en l’actualitat. Caldria fer algun estudi arqueològic de les runes que envolten a l’ermita per descobrir-ne el seu passat.

Posteriorment, el temple es remodelaria fins a presentar un aspecte més rural i senzill, similar a una casa de pagès. A la crugia central trobaríem l’ermita amb el carener al centre de la coberta, amb teula ceràmica àrbiga, donant una imatge simètrica. Posteriorment, s’ampliaria a llevant i a ponent d’una crugia a cada costat.

A la de ponent, per la casa de l'ermità, amb xemeneia i un forn. A llevant una petita cort pel bestiar i una capella que comunicava amb la nau de l'ermita. Més a llevant, encara s'afegí una cisterna que recolliria l'aigua de la coberta. Més endavant, s'alçà una planta a la crugia de la casa de l'ermità, mantenint, a la planta baixa, la cuina-menjador i guanyar, al primer pis, una sala per, segurament, fer servir de dormitori. Amb aquesta ampliació, es mou el carener del centre de la capella a la paret mestra que separava la casa de la capella. Amb aquest canvi de coberta, l'aspecte de la masia deixa de ser simètric. Amb els anys, la crugia de llevant i la cisterna s'enderrocaran completament i el forjat de fusta entre plantes de la casa de l'ermità no es reposarà, deixant un espai a doble alçada.

El portal d'entrada a l'ermita és d'arc de mig punt amb dovelles i, a la clau de volta, hi ha un relleu enigmàtic de tres cares i un cos, que podria representar al sol, Moisès i Sant Elies a la muntanya de la Transfiguració. Al costat de la porta, hi ha una petita finestra amb llinda, brancals i ampit de pedra. El portal d'entrada a la casa és rectangular, amb llinda de fusta i brancals de maó, amb una petita obertura a sobre en forma de creu. A la banda de llevant, es documenten vestigis de diversos murs, que constaten que el conjunt tenia unes dimensions superiors a les conservades actualment. La façana de llevant presenta un contrafort i una arcada cega, que comunicava amb les restes enrunades. A la façana posterior sobresurt l'absis, que té una petita obertura. Els murs són de pedra lligada amb morter de calç i esquerdejats. La cantonada sud-oest és de factura contemporània. Amb la restauració del 2015, l'ermita va recuperar l'aspecte blanquinós que havia tingut a primers del segle XX.

La situació privilegiada del temple així com la gran fortalesa de la festa de l'aplec, ha convertit l'ermita de Sant Elies en un dels indrets més singulars i entranyables tant de Vilamajor com del massís del Montseny.

AGRAÏMENTS

Aquest projecte no hauria estat possible sense la valuosa col·laboració de moltes persones que, de manera altruïsta, han compartit els seus coneixements i experiències amb nosaltres i ens han facilitat significativament el treball de documentació i redacció.

Volem expressar el nostre agraïment a Josep Illa per descobrir-nos indrets desconeguts del municipi i revelar-nos alguns dels secrets més amagats de la muntanya. També volem fer una menció especial a Enric Garcia-Pey per compartir generosament el seu saber en matèria d'onomàstica.

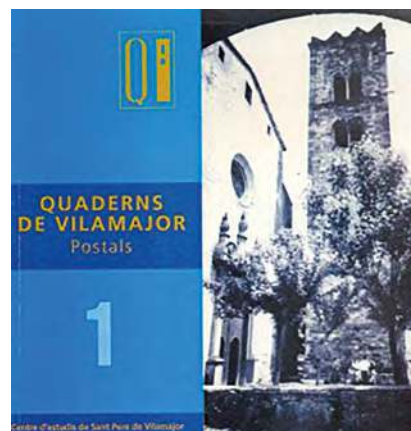
Un reconeixement molt especial a l'alcaldesa Susanna Martori i al seu equip de govern per haver confiat en aquest projecte i haver-nos proporcionat els recursos necessaris per fer-lo realitat, així com a la Diputació de Barcelona pel suport financer que ha ajudat a fer-lo possible.

Als companys del Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor, sempre disposats a donar un cop de mà quan ha calgut, els nostres més sincers agraïments.

Finalment, un agraïment profund a les nostres famílies. A l'Oriol i l'Aitana, els fills de la Virgínia, que han viscut amb il·lusió bona part del treball de camp. A la Mercè, esposa de l'Enric, per la seva paciència i comprensió, així com el seu suport incondicional. A l'Arnau, fill de l'Enric, per la seva col·laboració amb les imatges aèries de l'exposició fotogràfica. I a la Carme, mare de l'Higini, per ajudar-lo a recordar amb detall tots els seus records del turó i de la seva gent.

A tots ells, el nostre més sincer i profund agraïment.

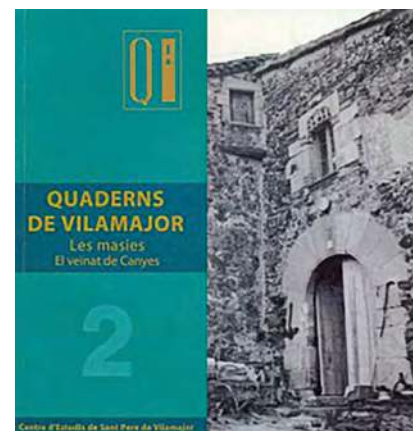
COL·LECCIÓ QUADERNS DE VILAMAJOR

QUADERN DE VILAMAJOR 1. POSTALS

Un entranyable recull de diverses postals antigues de Sant Pere de Vilamajor, comentades i comparades amb imatges actuals. Hi trobaràs una eina útil i agradable per veure els canvis que ha sofert el poble durant el segle XX.

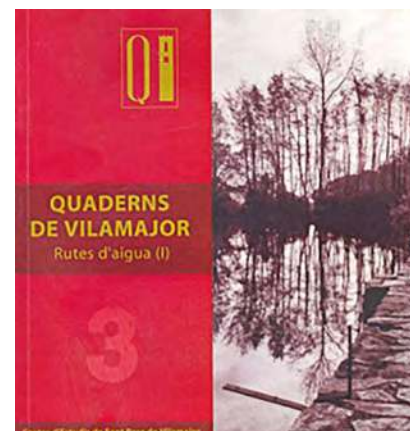
Autor: Josep Maria Garcia Burdoy, Higiní Herrero Baró, Mercè Jordà Olives, Susanna Martori Rodellas i Ferran Sarrià Saracho.
CESPV, 1a edició: juny 2001

QUADERN DE VILAMAJOR 2. MASIES (I). EL VEÏNAT DE CANYES

Després d'unes pinzellades generals sobre les característiques dels masos agrícoles de la plana i dels ramaders de la muntanya, t'endinsarà una per una per les masies del veïnat de Canyes. Recomanat per introduir-se al coneixement del patrimoni arquitectònic rural del municipi.

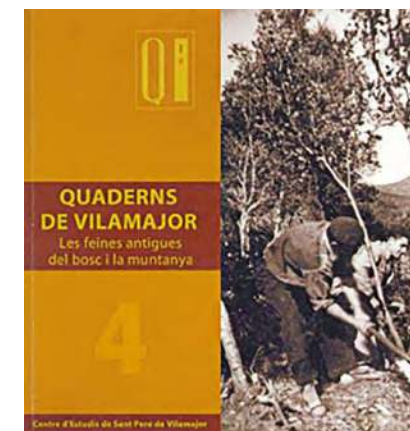
Autor: Ferran Sarrià i Saracho.
CESPV, 1a edició: novembre 2002

QUADERN DE VILAMAJOR 3. RUTES D'AIGUA (I)

Entendre d'on venen les aigües subterrànies que brollen de les fonts de Vilamajor i descobrir-ne algunes tot passejant pel terme municipal. Fonts abundoses i seques, estimades i oblidades... Els tresors més refrescants de la muntanya.

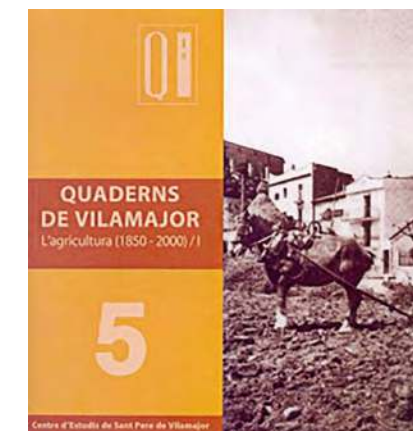
Autor: Higiní Herrero i Baró.
CESPV, 1a edició: novembre 2003

QUADERN DE VILAMAJOR 4. LES FEINES ANTIGUES DEL BOSC I LA MUNTANYA

Després del "boom" turístic que ha patit el Montseny, calia recuperar de l'oblit una forma de viure, de treballar i d'entendre el bosc i la muntanya que ja molts creien perduda. Reviuràs quan els bosquerols encara poblaven la muntanya.

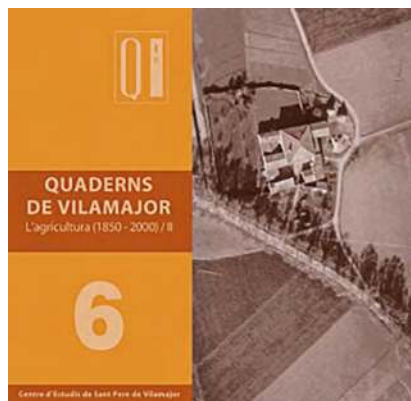
Autor: Josep Maria Garcia i Burdoy.
CESPV, 1a edició: novembre 2004

QUADERN DE VILAMAJOR 5. AGRICULTURA (I). (1850-2000)

Sant Pere de Vilamajor ha estat un poble principalment agrícola. En aquesta primera part de l'obra, a part de recordar un ric vocabulari en perill d'extinció, podrem veure com s'estructurava una de les activitats econòmiques cabdals a la vida de Sant Pere de Vilamajor.

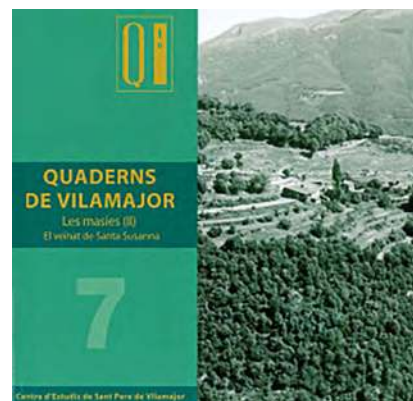
Autor: Josep Maria Garcia i Burdoy.
CESPV, 1a edició: desembre 2006

QUADERN DE VILAMAJOR 6. AGRICULTURA (II). (1850-2000)

La segona part de la monografia dedicada al món agrícola de Sant Pere de Vilamajor, quan l'Agricultura era la primera activitat econòmica del municipi.

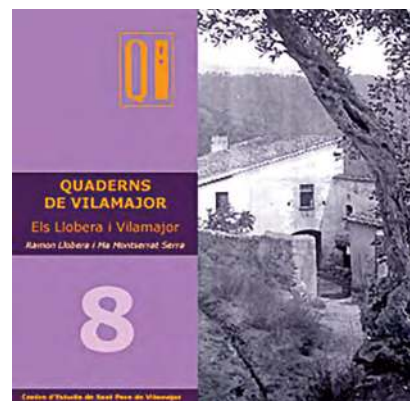
Autor: Josep Maria Garcia i Burdoy.
CESPV, 1a edició: octubre 2007

QUADERN DE VILAMAJOR 7. MASIES (II). Veïnat de Santa Susanna

La segona part de la sèrie de masies es dedica al veïnat més muntanyós i septentrional de Vilamajor: el veïnat de Santa Susanna. Coneixerem el veïnat i les nombroses masies que l'integren.

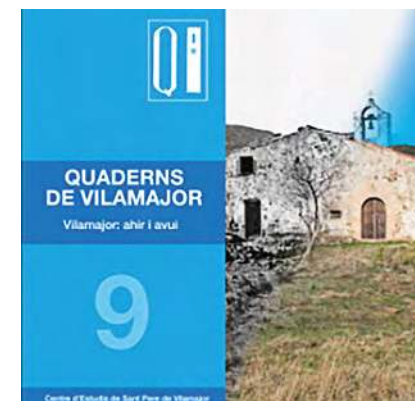
Autor: Ferran Sarrià Saracho.
CESPV, 1a edició: desembre 2008

QUADERN DE VILAMAJOR 8. ELS LLOBERA EN LA HISTÒRIA DE VILAMAJOR

L'humil família Llobera va anar augmentant el seu poder fins a esdevenir unes de les protagonistes de la història de Vilamajor. Coneixerem la història local des d'un punt de vista singular.

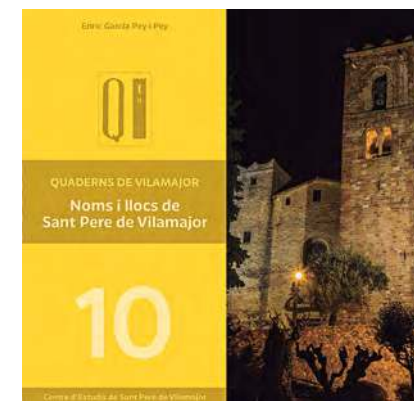
Autors: Ramon Llobera i Ma Montserrat Serra
CESPV, 1a edició: octubre 2015

QUADERN DE VILAMAJOR 9. VILAMAJOR: AHIR I AVUI

Recull les dues exposicions fotogràfiques: "Vilamajor: ahir i avui" que es van poder veure a la Mongia de Sant Pere de Vilamajor i al Casal Sociocultural de les Escoles Velles de Sant Antoni de Vilamajor.

Imatges dels segles XIX i XX comparades amb les que tenim avui.
Autors: Lluís Grau Quintana, Higiní Herrero, Enric Planas
CESPV, 1a edició: octubre 2016

QUADERN DE VILAMAJOR 10. NOMS DE LLOC I DE PERSONA DE SANT PERE DE VILAMAJOR

Inventari onomàstic que recull la toponímia (noms de lloc) i antroponímia (noms de persona) del municipi de Sant Pere de Vilamajor. Per tal de redactar aquesta obra l'autor ha recorregut tots i cada un dels indrets del municipi fent entrevistes i estudiant documentació d'arxius públics i privats. Els noms van ordenats alfabèticament seguint la tipologia d'un diccionari.

Autor: Enric Garcia-Pey Pey
CESPV, 1a edició: abril 2018

BIBLIOGRAFIA

AVENTÍN i PUIG, M. (1990) *Vilamajor (872-1299). De la fi del sistema antic a la consolidació del feudalisme*. Sabadell: ed. AUSA.

BARBANY, C. [et al.] (1996) *De la balma a la masia: l'hàbitat medieval i modern al Vallès Oriental*. Granollers: Museu de Granollers.

CALAM, X. (1999) "L'ermita de Sant Elies". *Ronda Vallesana: XX, Sant Esteve de Palautordera*. Sabadell: Unió Excursionista de Sabadell, p. 86-90.

CENTRE D'ESTUDIS DE SANT PERE DE VILAMAJOR. Base de dades: *Inventari de Masies i Famílies de Sant Pere de Vilamajor*. Disponible a: www.centrestudisvilamajor.cat. Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor.

COMAS i DURAN, P. (1994) *Esglésies i ermites del Montseny i del seu entorn*. Cardedeu: Casal de Cultura Dr. Daurella de Cardedeu. Copysa.

DIPUTACIÓ DE BARCELONA (1997) *Inventari del Patrimoni Arquitectònic del Parc Natural del Montseny (Sant Pere de Vilamajor)*. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona.

DOÑATE ARQUITECTES ASSOCIATS (2011) *Catàleg de béns a protegir. POUM*. Sant Pere de Vilamajor: Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor.

GALLARDO, A. (1938) *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: Impremta Comas.

GARCIA-PEY PEY, E. (2018) "Noms i llocs de Sant Pere de Vilamajor". *Quaderns de Vilamajor*, 11. Sant Pere de Vilamajor: Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor.

GAVÍN i BARCELÓ, J. M^a. (1990) *Inventari d'Esglésies*. Arxiu Gavín. Vol. 23. Barcelona: Pòrtic.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE CULTURA (1989) *Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya (Sant Pere de Vilamajor)*.

HERRERO i BARÓ, H. (2003) "Rutes de l'aigua (I)". *Quaderns de Vilamajor*, 3. Sant Pere de Vilamajor: Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor, p. 30 i 80.

HERRERO i BARÓ, H. (2008) "Aplec de Sant Elies". *La Clau de Vilamajor: Butlletí d'Informació Municipal*, n° 13. Sant Pere de Vilamajor: ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, p. 10.

LÓPEZ CORTIJO, J. (1992) "Els pous de neu i de glaç del Montseny: Inventari per a una preservació". *Monografies del Montseny*, 7. Viladrau: Amics del Montseny, p. 61-97.

MIRALLES, F.; QUERALT, A.; SALA, P. (2003) "Els camins ramaders del Vallès Oriental". *Ponències: Anuari del Centre d'Estudis de Granollers*. Granollers: Centre d'Estudis de Granollers,

OTPAT- Oficina Tècnica de Planificació i Anàlisi Territorial (2008) *Inventari del patrimoni construït. Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc del Montseny*. Diputació de Barcelona. Àrea d'Espais Naturals i Diputació de Girona.

PAGESPETIT i BLANCAFORT, LI. (2003) "111 Fonts del Montseny i molts indrets per descobrir". *Llibres de Muntanya*, 5. Sant Vicenç de Castellet: Farell editors, p. 86-89.

PORTALS i MARTÍ, J. (1994) "Ermittans a Sant Elies (1665-1906)". *Monografies del Montseny*, 9. Viladrau: Amics del Montseny, p. 189-209.

PORTALS i MARTÍ, J. (1998) "Els ermitans de Sant Elies (segles XVII-XVIII)". *La Veu d'en Pelideu*, núm. 3. Sant Pere de Vilamajor: equip redactor de la revista, p. 42-43.

SAGRERA BASSA, T. (2009) *Vols que t'expliqui...Vilamajor?* Sant Pere de Vilamajor: Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor.

Font Ferrussa

Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor

Ajuntament de
Sant Pere de Vilamajor

Diputació
Barcelona

**MONT
SENY**
RESERVA DE
LA BIOSFERA